

Ф6
10

31452.

ІВАН ГОНЧАРЕНКО

НАЦІЯ

В

ВІЙНІ

СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА ВІЙНУ

~~75382~~

ВИДАННЯ
«МОЛОДОЇ УКРАЇНИ»

ПАРИЖ

З М І С Т :

Від Автора	3- 5
I. Життя й війна	6-11
II. Озброєна нація	12-16
III. Мобілізація духа нації	17-21
IV. Людина й матеріял на війні	22-27
V. Дещо про організацію армії	28-32
VI. Сутність командування	33-38
VII. Провід війни й політика	39-44
VIII. Методи вивчення війни	45-49
IX. Воєнні доктрини	50-59
X. Література	60

997

ВІД АВТОРА

Арабський письменник IX століття оповідає, що на старій Україні-Руси існував такий чудовий звичай: коли родився син, батько клав перед дитиною голого меча й казав: «Сину, не лишу тобі ніякого маєтку, матимеш тільки те, що здобудеш оцим мечем.....»

І з того єдиного маєтку-меча яке багатство повстало! Мало на світі народів з такою блискучою військовою традицією, як наша, українська нація. Тисячу літ цвіла тим мечем пишна традиція нашої зброї. Виховала нам довжезний ряд героїв і лицарів одважних, насіяла рясних квітів слави української по цілому світі (прочитайте твори європейських письменників про прадавніх своїх!) та захистила від ворожих зазіхань нашу землю багатющу, визначивши їй кордони по Чорне море, Каспій та Карпати.

Доба неволі приспала ту славу бурхливу. І двіста літ вороги роззброювали наш народ. Роззброїли геть чисто, до сорочки! Та найбільше роззброїли духово, бо затруїли душу нації кволим мрійництвом, брехливим миролюбством та братерством нещирим. Смертельна отрута вже загрожувала найістотнішим клітинам нашого національного тіла. Але не вмірає те, що є нескорене! Наша слава знов прокинулася і знов зацвіла завзяттям, одвагою й героїзмом. Почала народжуватись нова традиція й слава.

На жаль, затронені душі всіма силами намагалися здержати цей новітній, добродійний похід української збройної сили. Слинняві псевдodemократи, злочинні пацифісти й інтернаціоналісти наші стали домагатися роззброєння нашого народу. І вчинили це в найбільш гарячу хвилю боротьби.

В постанові 1-го Українського Військового З'їзду в Києві, в середині травня 1917 р., вони кидають перші колоди на шляхові нашого військового відродження, роздвоюють сумління нації, гасять запал вояцький. Ось що вони кажуть у тій безсоромній постанові: «...Всяка війна є справою не народів, а імперіалістичної політики пануючих класів... ці класи в своїх інтересах втягають народи в криваву, братовбійчу війну; признаючи, що постійне регулярне військо, як засіб панування буржуазних класів не відповідає змаганням народу й робочої класи та служить тільки для зміцнен-

ня такого панування — Український Військовий З'їзд, закладаючи перші підвалини організованої озброєної сили демократії, ставить собі найпершим завданням, щоб українська армія після війни стала армією народу — народньою міліцією...»

А в IV-му Універсалі, 22 січня 1918 р., ще й рік не минув, як та злочинна «демократія» (головували на 1-му Українському Військовому З'їзді ті самі люди, які редагували IV-ий Універсал!) вже домагається повного роззброєння нашого народу. Це якраз тоді, коли ворожі гармати обстрілюють столицю України! Ось як та наша «демократія» промовляла до народу в цей найвідповідальніший мент нашої історії: «... Одночасно з тим, як армія буде демобілізуватись, — говориться в IV-му Універсалі, — приписуємо пускати додому салдатів, а після затвердження мирових договорів — розпустити армію зовсім; потім, замість постійної армії завести народню міліцію...»

Двадцять літ кривавого досвіду протверезили наше громадянство. Скупавши в крові й пожежі гріхи своїх брехливих пророків, наш народ з огидою відвертається від тих, які його роззброювали в війну! Здорова частина нашого народу тяжко осудила прихильників народньої міліції, заплативши за винуватців роззброєння сім мільйонів жертвами якраз робочого народу.

Отже, мої слова до молодого українського покоління: змийте з обличчя нашого народу цей сором! Прислухайтесь до голосу предків, одновіть героїчну традицію військову, верніть нашій нації славу лицарську, вдмухніть в неї спрагу потуги, величі й розросту!

Бо щоб вийти на вільний незалежний шлях творчого історичного існування, треба пам'ятати про жорстоку правду людської боротьби. Лишень свідомі свого призначення народи - войовничі, тверді, настирливі й однастайні здобувають належне місце під сонцем та здатні захистити власне вогнище. Ті, які звикають до чулості й мрійництва залежатимуть од дужчих, загартованих.

Перед нашим народом незакінчене завдання: створити й вдержати свою Незалежну Державу та здійснити соборність нації. А це прийде лишень тоді, як наше молоде покоління пройметься вагою військовості та воєнним духом. Це почесне й величне завдання ускладнюється ще й тим, що ми мусимо вести боротьбу на двох фронтах — на зовнішньому й внутрішньому. Вороги наші міцні, але й народ наш покалічений ворожою руйницькою пропагандою під кількома займанцями. Треба добути народові одну душу. Треба великого знання, міцї характеру й крицевого світогляду для цього. Визволення України вимагає неймовірного напруження

енергії та вольового пориву в напрямі створення армії та боротьби за нашу землю й волю. Треба заздалегідь ознайомитись з методами боротьби, усвідомити засади її та виробити напрямні української доктрини збройного чину. Треба праці, праці й праці!

Завданням нинішньої брошури є — кинути кілька промінів світла на воєнну ділянку, яка в нас так занедбана. Знайомство з сучасними європейськими поглядами на війну не буде зайве при розбудові української воєнної доктрини. Більшість статтів, які ввійшли до цієї збірки, друкувалася в «Молодій Україні». Випускаючи їх окремо, я вважав своїм обов'язком доповнити й поглибити деякі розділи найновішими думками з європейської воєнної літератури. Покажчика її подаю на кінці цієї праці.

Порушені тут питання я пережив двічі: в Світову Війну та й підчас наших Визвольних Змагань, де довелося бути безпорадним свідком недолі нашої військової справи. Бажаю всім єством, аби молоде українське покоління не зазнало пережитої нами зневаги.

І. Г.

У березні, 1937.

I. ЖИТТЯ И ВІЙНА

Під впливом гуманістично-пацифістичних теорій, деяка частина нашого свідомого громадянства навмисне мовчить про такі життєві питання українського існування як питання про війну та її сутноту. Це громадянство засвоїло собі геть чисто ворожий і чужий нашій психіці погляд, ніби війна є непотрібною, є явищем небажаним, вигадкою жорстоких мізків, або знаряддям імперіялістичної політики пануючих класів. Ці погляди не витримали іспиту. Життя їх розторошило вщент. Бо війна завше була зброєю народів, а не класів. І війна завжди існувала й існуватиме, бо вона випливає з самої природи людини та потреб життя. Вічний мир, братерство народів, квієтизм, нірвана, абсолютний спокій є мріями, а не дійсністю.

— «Вічний мир — це мрія та ще й негарна мрія. Війна творить частину світу. В війні розвиваються найшляхетніші людські чесноти: відвага, самопожертва, вірність обов'язкові, відданість... Без війни світ би обернувся в матерію...» — каже фельдмаршал Мольтке.

— «Ніколи не забуваймо, що ми перебуваємо не в замкненому світі, а в просторі руху й боротьби...» (Ойкен), коли треба мати, як казав І. Тен, атлас у голові та бусолі в серці, цеб-то, розум та характер.

В основі кожної річі лежить боротьба, яка точиться без початку й без кінця та яка уявляє логічну необхідність самого життя. Б. Мусоліні каже, що життя — це безнастанний бій, який мусимо приймати з захопленням і відвагою. Життя є вимережане з суперечок добра й зла, радощів і суму, любови й ненависти. Доки ці суперечки не зникнуть, доти існуватиме боротьба. Той день, коли боротьба спиниться, стане днем байдужости, руїни й кінця. Лишень війна творить динамічну ідею вартости, лишень людською кров'ю суспільство досягає вищих щаблів поступу. Як говорить Прудон: «... Війна є ознакою величі людини. Як би людина була тільки суспільною й промисловою, а не войовничою, вона б зазнала долі тварини. Позбуваючись гордоців героїзму, людина стратила б революційну здатність поривання, найкращу й найбільш плідную з усіх здібностей, які має; наша цивілізація обернулася б у стайню...»

Без боротьби людина б стратила естетичну принадлежність, вона б не спромоглася на здійснення вищого ідеалу. Знищивши війну, як необхідну умову повстання ідеа-

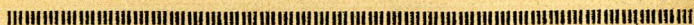
лу, ми побачимо, що людська душа занепадає, а життя стає нудне. Гегель таксамо каже, що війна потрібна: «Війна є необхідна для морального розвитку людства. Вона загострює почуття гідності й накладає своє тавро; вона загартовує народи, розніжені миром... надає всьому рухові життя й полум'я...»

Війну треба розглядати як чинний прояв нашого внутрішнього життя. Як влучно підтверджує Прудон: «Війна — як час і простір, як краса, як справедливе й корисне — є формою нашого розуму, законом нашої душі, умовою нашого буття...» Чи як каже Кант: «Війна має в собі щось з божественного, а душа народу підноситься тим вище, чим більш цей нарід наражається на небезпеку та чим з більшою відвагою він ставить опір тій небезпеці; довгий мир викликає купецький дух, а з ним і вузьеньке себелюбство, страх і м'якість...» Таксамо й Фіхте завважує: «Нарід стає народом лишень війною та спільною боротьбою...» А Гегель додає: «Як рух вітрів оберігає море від застою й пліснявиння, так вища рухливість війни оберігає народи від стану непорушної стагнації...» Отже, війна збільшує моральну силу людей і народів. — «Лишень війна може зрушити націю від долу й догори, вивести її на інший шлях, чи й врятувати...» (Е. Гамеліус).

Зі з'явищем війни виринають перед нами два моменти, які треба брати під увагу: перший — це факт існування війни взагалі, а другий — це причини її. Що торкається існування воєн, то не може бути ніякого сумніву, що історія людства є історією воєн між народами. А що торкається причин вибуху воєн, то тут можна ствердити деяку розбіжність у думках. Одні кажуть, що війна є надприродньою силою, тоб-то, силою божого походження. Це так зв. містично-сентиментальний погляд, за яким війна має релігійну природу (де-Местр), або метафізичну (Кант, Фіхте, Гегель), тоб-то, що війна є виразом або Провидіння, або Найвищої Правди, яка є питома людській істоті. Причём, обом цим вищим силам людина повинна коритись.

На другий погляд, війна впливає з самої будови людини. Це погляд біо-соціологічний. На цей погляд, війна є природнім наслідком біоантропологічної будови людського ества, тієї будови, яку визначає інстинкт збереження, боротьба за існування, засада панування дужчого; отже, за цим другим поглядом, війна є проявом глибоко вкорінених у людській істоті інстинктів, нахилів, як от: потреби розросту та збереження людського роду.

На третій погляд, війна є плодом і наслідком самого громадського життя. Це погляд п о з и т и в н о е в о л ю ц і й н и й. Він не вдовольняється містичним

і біологічним з'ясуванням природи війни, а каже, що війна є вислідом духових чинників людського суспільства, з'явищем громадським, де моральні вартості стають найголовнішим рушієм.

Всі ці погляди мають те спільне й позитивне, що розглядають війну як потребу самого життя та вважають її рушієм людського поступу, хоч і підходять до з'ясування війни своєрідною дорогою. Причём, ці погляди себе взаємно доповнюють. Власне, поступ культури й цивілізації може зм'якшити боротьбу й зняряддя, але ніколи її не припинить. Бо це не годиться з людською природою.

Всі народи вважають війну за вищий містичний прояв. А містичним зємо все те, що в природі випливає з безпосередньої творчої потуги, а в людині з самотужного духа. Отже, в з'явищі війни є отой найголовніший первень, який найкраще виявляє людський рід, це первень м о р а л ь н и й . Як каже де-Местр: «Війна є святою в таємничій славі, яка її оточує та в принаді, яка тягне нас до неї...» Та сама таємна сила самотужного захоплення, яка підносить пророків, підносить і героїв. Бо що є на світі вище й величніше над ту жертвенність, яку людина виявляє на війні?

На війну треба дивитись не як на марнотравне суспільне явище, а як на потребу людського існування, як на потребу розвитку людської породи, бо лишень спрага вищости, могутности й тривання, лишень спрага панування над ворожими силами є рушієм людскости, основним первнем людини як вищої суспільної тварини. Правду каже Кант, що «без спраги могутности люде б поснули в звірячому ледарстві й непорушній сназі!» Ту спрагу могутности ми відчуваємо іноді як заклик вищого голосу, але в дійсности вона є в нашому єстві, в нашій крові й м'язах.

Імперативною умовою життя, здоров'я й сили живого єства є — чин. Чином кожне єство розвиває свої здатности, збільшує свою енергію. Та для прояву чину потрібне відповідне оточення в зв'язку з чинним суб'єктом, як ось м а т е р і я, яку треба подужати, бо вона ставить опір. Отже, чин — це боротьба, чинити — це боротись. На думку Р. Кентона, «людина є створена для боротьби, ризикування й смерті; вона її приймає натурально, ту боротьбу й смерть: війна є природнім станом; хоробрість, героїзм є часткою її основної організації. Людина носить у собі святий наказ умерти, як самиця наказ виносити й виплекати...» Як стверджує Дрьє ля Рошель: «Інстинкт боротьби лежить в основі кожного зусилля, кожної праці, кожного ствердження, кожної творчости, кожної революції, кожної гідности. Він жевріє під кожним почуттям відповідальности, під кожною пристрасстю самопожер-

тви. Він тісно в'яжеться й з інстинктом кохання...» Тоб-то, цей інстинкт змушує людей забувати про себе й своє життя та присвятити себе природньому призначенню, якого вони не усвідомлюють, але яке є привілеєм людського роду. Найвищого щабля моральності досягають ті, які віддаються шляхетному ідеалові на війні.

Життя є самоздійсненням та самоствердженням енергії й потужности організму. Умовою зросту його є — відживлюватись дужими й здоровими річовинами. Розплотом помножується кожна людська відміна, з чого виринає безнастанна боротьба за засоби існування, а ця боротьба витворює вищий людський тип, який переживає інші, як більш здатний підпорядкувати оточення до своїх потреб. Ця велика правда в свій час була доведена ще Дарвіном. Природою кермує безупинне змагання за існування, право дужчого. Ця боротьба й витворює добір. Закон життєвого суперництва, на найвищому щаблі, може бути зм'якшений для одного людського типу, як і для певної категорії тварин, але він ніколи не зникне. Боротьба не може припинитися, бо це був би кінець людини.

Збереження й розріст життєвого організму залежить од його боевої міці, а збереження людської відміни залежить од стану й розвитку боевих органів. Природа обдарувала людину творчим розумом. Замість забезпечити її знаряддям, котрим обдарувала велику кількість тварин, природа воліла, щоб людина сама їх будувала й вдосконалювала. Ось чому, єдиною її силою став дух, якого енергія не занепадає ніколи, повсякчасно відновлюючись.

Розвиток життя відбувся двома великими шляхами: на краю одного — комахи, що кермуються чистим інстинктом, а на краю другого — людина, що здебільшого живе розумом. Головним завданням, чи ролею інстинкту й розуму є використовувати знаряддя, але в одному випадкові те знаряддя, чи органи є створені природою, отже, непорушні, а в другому — знаряддя винайдене, мінливе, еволюційне.

В уликові, чи комашникові роля істоти визначена самою будовою, організація її є майже незмінною, в той час як серед людей організація є гнучкою, творчою. В першому випадкові кожне правило, кожний закон є накинений природою, як необхідність; у другому — єдина річ є природньою: це потреба правила й закону. В світі комах різниця суспільних функцій зв'язана з різницею організації, будови, тут панує «поліморфізм». В людському суспільстві панує психічний «деформізм», який полягає в тім, що кожний з нас може бути начальником, наділений інстинктом командування, як і підлеглим, що готовий підпорядкуватись. Людське

й тваринне суспільство є організацією, але з тією різницею, що в людському суспільстві організація є творчою, оригінальною, а в тваринній вона є механічною, статичною, непорушною, де кількість, череда, зграя відіграють переважуючу роль.

Зрозуміло, що найбільше значіння в людському житті відіграє свідомість суспільної організації, яка вможлиблює виконання таких завдань, які не може виконати самотня людина, а в той же час це забезпечує ощадність сил при допомозі розподілу праці. Правда, вона обмежує нас певними рамками, але й дає нам великі можливості при досяганні мети.

Причин боротьби треба шукати в підставах самого життя, першою з котрих є земля, бо з нею в'яжуться всі засоби існування. Спочатку, боротьба з природою була дуже важка, але дякуючи мозкові й рукам людина потрапила винайти знаряддя для підбиття природи. Згодом, це знаряддя й способи боротьби людина ще більш удосконалила й боротьба за існування стала легшою. Та тут виринала нова перепона: збільшення людности.

Чим більше людей на даній території, тим важча боротьба за існування. І ця боротьба дужчає, бо населення землі прибуває швидче, як засоби поживи. Англійський соціолог Мальтус трохи перебільшив дійсність, коли казав, що засоби поживи зростають в арифметичній прогресії, а кількість населення в геометричній, бо часто приріст населення обмежується так зв. «життєвим рівнем».

Життєвий рівень є сумою зручностей, добробуту й достатків, до яких при звичається людина й суспільство та для захисту яких напружує всі свої зусилля. З розвитком техніки й поступу взагалі, цей рівень ще підноситься й його варто вважати одною з найголовніших причин сучасних міжнародніх суперечок. Як каже А. Бергсон: «Говорять, ніби боремося, щоб не бути голодними, а в дійсності, щоб утриматись на певному життєвому щаблі, нижче над котрий не варто жити».

Боротьба за існування вимагає організованих зусиль. І чим важча боротьба, тим складніша й досконаліша є організація людей. Найважливішим зв'язком споріднення первісної людини була кров. Первісне суспільство організувалось на двох засадах: крові та війни. Справжнім зв'язком був тільки кривий зв'язок, який змушував кожного родича ставати для оборони спільних інтересів. І кожне плем'я, чи громада вважала себе вищою за иншу, в залежності від успіхів у боротьбі за існування. Ця засада етноцентризму стає злітуючим цементам первісної спільноти. Справжньою чеснотою вважається та, яка виявляється в акті енергії, талану, волі, характеру й самопожертви в боротьбі з тими обставинами, чи людьми, які на нас за-

віхають. «Sustine» — каже стоїк, цеб-то, побороти, виявити силу, перемогти — ось головна точка буття.

Хід історичного життя викликає інші, крім крови, злютовуючі спільноту чинники: мову, віру, звичаї, традиції, матеріальні інтереси, одним словом, весь той скарб, яким живе суспільство, об'єднане в державі, а завданням тієї держави є — забезпечити життя народу, організувати поділ та спеціалізацію праці, яка вможливорює розвиток духової сили, сприяє зростові й добробуту населення.

Таким чином, виринув збірний фактор у боротьбі, який найкраще виявився в війні. В боротьбі за існування відіграє роллю не лишень особиста енергія, а й збірна, колективна, що особливо вдосконалилася в новітній державі. Як що бажаємо з боротьби досягти найбільше хисна, мусимо ту боротьбу організувати, а організована боротьба й є, власне, війною, тоб-то, найвищою формою координації сил народу. Це завдання бере на себе держава. Війна стає збірним засобом, спеціальною зброєю, якої ніяка інша форма боротьби не може замінити.

Під цією формою боротьби розуміємо боротьбу організовану, підпорядковану єдиній вишій меті й волі, перейняту єдиним натхненням, скермовану в єдиному напрямі. Для молодой нації війна є єдиною підвалиною її права та її життєвої енергії. Суспільне, чесне моральне існування людей можливе тільки в державі. Національна держава є не лишень вартовим живої й чинної суспільности, але й представником прийдешніх поколінь. Духово й матеріально озброєна нація є найпевнішою гарантією їхнього щастя.

II. ОЗБРОЄНА НАЦІЯ

Сьогодні війну провадить не лишень військо, а весь нарід. Про це не може бути двох думок.

Колишні війни мали завжди те саме обличчя. Це були війни між арміями. Вирішення суперечки між двома народами доручалося війську, а нарід пасивно приймав той, чи инший вислід боротьби. Лишень озброєні сили рішали про результати сутички. Нарід лишався на боці: він або користав з побіди, або терпів од поразки, але активної участі в боротьбі не брав. Від доби Наполеона війна обертається в загально-національну справу: в війну втягаються всі сили народу.

Під впливом фальшивого розуміння істоти війни, деяка частина нашого старшого громадянства, власне, соціалістичні кола, підчас наших останніх визвольних змагань 1917-1920 рр., почали навіть одкидати думку про потребу армії як організованої збройної сили, гадаючи, що вистане м і л і ц і ї — тієї військової сили, яка не є професійною й постійною, а з'являється на шахівниці бою випадково й при першій нагоді розходить ся по хатах.

Над питанням міліції ми зупиняємось тому, що не тільки в постанові 1-го Українського Військового З'їзду в середині травня 1917 р., але й в IV-му Універсалі Української Центральної Ради з дня 22 січня 1918 р., як ми вже сказали в передмові, є згадка про роспуск сталої армії й перехід на міліцію.

Грецька та римська міліція звалась «міліцією», це правда, але то не була міліція в розумінні озброєного народу, а добре вправлене військо. Воно дуже добре орудувало зброєю. Тодішня первісна зброя не вимагала великої спеціалізації. З бігом історії, міліція на Сході перетворилась у армію, а на Заході обернулась у фєвдальну воєнну силу, кістяком якої була шляхта й слуги, що більшу частину свого життя перебували на військовому полі та вже ззамолоду віддавалися воєнному мистецтву. І лишень кріпаки та наймити, що присвячували військовій справі 40 день на рік, як і горожане, що складали залог у оточених муром міст — були справжньою міліцією.

Поява пальної зброї в XV столітті геть чисто змінила обличчя війни: з'явився професійний вояк. В новій військовій організації не стало місця для нефахового вояка. Артилерія завжди була зброєю фахівців. Розвиток пальної зброї вимагав од піхоти спритності й

непохитності. Роля нефахового вояка стала ролею повстанця, який тільки здатний був трівожити невеличкі ворожі відділи, нападати на обози, тощо.

Коли першолінійна армія розрослася в силу, яка вже обхопила всю боєву міць країни, для міліційної системи не лишалося місця. У Франції це сталося в добу Наполеона. В Англії краєва міліція існувала впродовж ледве чи не всіх наполеоновських воєн. Хоч вона й не мала ще технічної й адміністративної організації, штабу та кінноти, але ця міліція була таки справжньою регулярною армією. Зв'язуючи військову службу з територіальним набором, вона складалась з кращих людей, ніж звичайні добровольці.

До Наполеона, армія з твердинями й організованими позиціями творила державу в державі. Тоді війна розглядалась як справа уряду; воєнний план полягав на відвоюванні тієї, чи іншої території, або в занятті твердині, а кампанія здебільшого зводилась до облоги. — «Від Наполеона, каже К. Клявцевіч, війна приймає зовсім інший вигляд, вірніше, наближається до свого правдивого значіння... Війна звільняється від усіх умовних перешкод та вибухає з усією природною силою».

Справжня, новітня армія з'являється від франко-пруської війни 1870 р., коли війна поширюється на весь нарід. Поняття озброєної нації надає війні масового характеру, що полягає в найбільшому використанні всіх матеріальних і духових сил народу. Повстає не відокремлена від цілості нації армія, а армія цілого народу, де кожний громадянин приймає участь тілом і духом. А роки 1873-1890 є добою великих реформ у творенні збройної сили. Наступні по цій добі 25 літ є добою нечуваного зросту армії.

Які ж засадничі зміни приніс цей розвиток збройної сили? По-перше, колишній платний рекруцький набір замінено обов'язковою персональною військовою службою. Кожний син народу, здатний носити зброю зобов'язується перебути під прапором певний час. Стара система мала на увазі лишень армію складену з професійних платних вояків та удержуваних рекрутів, які походили з бідоти. Тільки незначна частина народу була вправлена до війни. Пруська система змінила всі старі поняття, вона не дозволяла ніякого заступництва. Коли кількість здатних носити зброю перевищувала потрібну кількість армії, чи річний контингент, тоді решта військово-зобов'язаних переходила в резерв. Ця система стала зовсім демократичною.

Другою засадничою зміною було те, що речінець активної служби в армії став коротший. Тепер уже велика кількість людей мусіла побути в війську та вправитись у военній муштрі. Цей речінець активної служби

в війську залежав од роду зброї — середньо три роки. Після періоду активної служби йшов запасовий період на 5-7 літ, в залежності від країни та системи. Після, громадяне переходять до наступного резервового періоду.

Третьою засадою було створення розпорядку швидкої мобілізації на випадок війни. Вдосконалюється метода переходу армії з мирної ноги на воєнну. Зразком досягнень у цій ділянці була мобілізація країн у Світову Війну 1914 р., з якою в'яжеться й зміна самої природи збройного конфлікту.

Світова Війна геть чисто міняє саму природу збройного конфлікту. З початком ХХ століття транспорт ще накладав певне обмеження на розмір армій, але дякуючи винаходів мотора осереднього спалювання транспорт перестає бути гальмою в рості армій. Від цього часу війну вже треба розглядати не як справу самих воєнків, а як «суспільний зрив, що порушує кожний прояв національного життя та наказує об'єднання всіх національних джерел постачання, бо в гру входить життєвий інтерес народу» (ген. сер Ф. Моріс).

Винаходи, які міняють матеріяльне життя народів, на загальну істоту війни впливають значніше, ніж удосконалення в зброї та в організації армії. Наша доба стає добою боротьби духових систем та ідеологій, коли більше ніж раніш повинна існувати свідомо спілка духа Батьківщини з своїми синами, відчуватись спільне тремтіння єдиної волі, бо успіх воєнної справи є можливий тільки тоді, як уся нація прийматиме в ній участь серцем і душею. Армія стає тим міцніша, чим краще в'особлятиме живу суспільну дійсність, а це накладає на всіх членів нації більше обов'язків, ніж колись: вони повинні дихати войовничим запалом, проймаються силою й ентузіазмом ідей. Цементом життя нації є патріотизм. Так зв. «вселюдська любов», «усесвітнє братерство» — це голосінські фрази, під якими иноді криється звичайнісінький імперіялізм дужчих, що підступно, неширо й з таємними намірами вживають цих гасел для впливу на розніжені душі поневолених народів. В нашу добу на світі є менше правдивого космополітизму, як у середньовіччя. Й ідея визволення націй стала невідкличною потребою дальшого поступу людства. Нації не лишень не зникли, а навпаки, розвинулись. Кількість націй зросла. Серед них наша, українська нація повинна зайняти почесне місце. Але визволення наше й здобуття незалежної держави прийде як вислід нашого наступу, як вислід енергії й почування, виявленого в організації воєнної сили. Сьогодні війна є плодом усього духа народу. — «Справжніми фігурами на воєнній шахівниці підчас останньої війни, каже ген. Дуге, були самі народи, озброєні духовими й

матеріальними скарбами. Озброєні сили були тільки виявом їх. Вони уявляли одну категорію зброї, яка була могутньою в руках нації доти, доки нація була одностайною й сильною, напр., до занепаду німецького народу, коли міцна й дисциплінована армія відступила, а неторкнена фльота передалася ворогові...»

Війна використовує матеріальну зброю, але справжнім її рушієм є завжди духові сили. Кожна гармата, кожний багнет є наче оповитий натхненням, яке кермує почуттям і вчинками вояків. Війна є змаганням характерів, сили волі, вона є могутнім двигуном енергії, яка викликає чесноти й вади одночасно. Поражка є нічим, коли переможений не впадає в одчай. Історія доводить, що ніякий народ не зазнав стількох поразок, як римляне, але настирливістю й напруженням волі вони завжди завершували перемогою кожне своє підприємство. Успіх належить тому, хто потрапить довше продержатись у змаганні.

Ген. Людендорф, у своїй книзі «Тотальна війна» доводить, що ми живемо в добу цілковитої, або тотальної війни, війни національної на всі 100 відсотків, в якій велике напруження вимагатиметься не лишень од чоловічих, але й від жіночих та дитячих сил населення. Вже в останню війну глибина бойового фронту значно збільшилась, а з розвитком авіації, газів та автомобільного транспорту ця глибина ще побільшиться. Не саме військо, а все населення повинно взятися за зброю й буде змушене напружити всі свої моральні сили для поставлення опору ворожій пропаганді, в зв'язку з поступом бездротової комунікації. — «Таким чином, в тотальній війні зброя обернена не лишень проти війська, а й безпосередньо проти всього народу. Це невблаганна, але й виразна дійсність, всі можливі воєнні засоби будуть ужиті на службу цій дійсності».

До появи нової зброї — авіації, війна могла точитись лишень на суходолі. Підбивши повітря, людина ще більше змінила істоту війни. Тепер не обов'язково треба ламати ворожу лінію на суходолі, щоб зачепити запілля. Дякуючи авіації поле бою розтягається на всю територію даної держави. Між вояками й цивільними різниця зникає. А вживання газів ще більше міняє колишній вигляд війни. Завдяки авіації, вживання газів перекинеться й на запілля. Майбутня війна буде війною цілої нації; лишень той нарід одержить перемогу, чий дух буде міцніше загартований.

— «Тотальна війна, — каже адм. Кастекс, — не є останнім словом війни. Тут нове не в природі фактів, чи складових первнів конфлікту, а швидче в значінні їх та інтенсивності. Напр., роля моралі народів у боротьбі завжди була великою; вона стала ще більшою

в нашу добу, завдяки розвиткові свободи та освіти, могутності загальної думки й її впливу на хід подій. Як що питання про постачання харчів та воєнних матеріалів завжди впливало на хід війни, то в наші часи ці фактори набрали величезної ваги дякуючи системі озброєних націй, бракові продуктивних джерел та особливо науковому поступові, застосованому в війні, що провадить до нечуваного зросту потреб щодо матеріалу, амуніції, тоб-то, до інтенсивного зусилля фабрикації»...

Отже, тотальна війна має свої власні вимоги, методи, правила, одним словом, свою стратегію, яку ми назовемо національно-синтетичною стратегією, яка бере на увагу всі данні проблеми, всі потреби національного життя й яка матиме своїм завданням — скермовувати всі сили й заходи нації підчас боротьби в одне річище.

Війна є актом сили, який змушує ворога підлягати нашій волі. Для досягнення цієї мети, треба вчинити ворога нездатним до дальшого опору. Дехто вважає, що існують різні штучні шляхи й засоби підбити ворога та що в цьому, ніби-то, й полягає воєнне мистецтво. Але це помилка. Клявзевіц каже: «Було б великою дурницею впроваджувати засаду людського милосердя в філософію війни... Філянтропи уявляють собі, що існує штука обезброєння противника без завдання йому кривавих ран і що в цьому полягає справжнє мистецтво війни. На словах це гарно, але на практиці це помилка, з якою треба боротися. В такій непевній ділянці як війна, ті помилки, що походять од доброти душі є найгіршими з усіх помилок».

Мати добрих козаків та багато гармат — це добре, але нація повинна мати й горду душу. Треба плекати дух національного обов'язку. Коли всі складові частини нації пересіватимуться крізь сито національного обов'язку, тоді згода прийде сама. Ввесь нарід треба годувати доброю стравою. Відкидати шкідливі менти минулого, а плекати те, що викликає запал і гордості. Тоді й найгірші загрози не страшні для озброєного народу.

Для гарту нації не вистарчить самої матерії, треба й духу: треба дух об'єднати з матерією. Ми маємо блискучі традиції й величню історію. Але минуле треба вивчати, вибираючи з нього все творче, динамічне, горде, пристрасне. Звичайно, в нас вистарчить любови до Батьківщини й як прийде сприятлива хвиля, то й ми всі як один встанемо для боротьби в обороні народу й держави. Та цю хвилину треба добре підготувати. Без пристраси й віри, яка покладе край усім дискусіям і суперечкам, ми не здобудемося на потрібне зусилля. А пристрась запалюється в війні, в наступі, боротьбі! Вона таксамо є одним з первнів національної збройної сили.

III. МОБІЛІЗАЦІЯ ДУХА НАЦІЇ

Найвидатнішою рисою сучасної війни є те, що фронт і запілля творять один організм, дихають тим самим настроєм і обняті тією самою спрагою — перемоги. Це змушує всенародний нарід приймати участь у війні. А тому, духові якості народу сьогодні мусять стояти непомірно вище, як раніш. Армія й нація — це одне тіло, ось чому треба говорити про озброєння нації. Не лишень матеріально, але й духово. Питання моральної та суспільної мобілізації вирішує в усією силою.

Відомо, що з вибухом війни все усупільнюється: як істота загрожених інтересів, так і ті вартості національні, для рятування яких люди кидаються на смерть і страждання. Було б помилкою припускати, що це підпорядкування суспільному обов'язкові впливає з примусу, або воєнного шалу, чи зі штучного «роблення opinii» за допомогою преси. Безумовно, перелічені чинники відіграють певну роль, але патріотизм і національне почуття не можна ототожнювати з хвилимовим настроєм розагитованої юрби, чи вибухами захоплення глядачів у театрі.

В вищій своїй формі, національне почуття є навіть глибше й складніше, ніж звичайна любов до свого клантика землі, хоч з нею ми споріднені не лишень звичками й інтересами, але й всім історичним життям. Національне почуття є не тільки географічного, чи етнографічного походження, але й духового. Як каже Шарль Кост: «Більш за політичну, господарську й історичну, навіть більш за географічну дійсність, нація й справді є духовою реальністю».

Нація є невичерпаним джерелом сили, природним резервуаром могутності, з якого черпають натхнення всі частки її організму. Національна спільнота запалює своїх синів такою міццю самовідречення, що всі вони готові на найбільшу жертву. Переможець од переможеного тим одрізняється, що в першого люди свідомо підпорядковані спільним наказам, які забезпечують вірність нації й державному авторитетові, а в другого занепад пориву приголомшує патріотичне почуття та роз'єднує всі складові частини національного тіла. Переможець завжди має ту перевагу, що духові нитка єднає всіх у національному тілі, а сувора дисципліна сконує всі ланки суспільного організму в одну цілість.

Державний організм підчас війни, чи боротьби взагалі ще більш централізується: людина чинить, а держава нею кермує. Все підпорядковується державі. Всі мусять виконувати її накази та співпрацювати для спільної мети. На державі лежить обов'язок організувати самотужню мобілізацію нації, надати напряду й енергії. Всі сили нації підпадають під догляд держави: вона використовує кожну річ і здібність, як засоби, так і людей. Вимоги до громадян збільшуються, а відповідальність ширшає й гострішає.

Війна є найвищим засобом боротьби за існування. А в той же час це є найскладніший і найпевніший засіб. Тому, треба забезпечити потреби всіх учасників змагання, а в першу чергу вояків на фронті. Треба стежити за доцільним розподілом харчів для запевнення перемоги над ворогом. Виринає «воєнна економія», спеціальна метода набуття й розподілу потрібних засобів.

Право таксамо здійснюється в спеціальних умовах: виключність моменту вимагає суворої кари, обмеження особистої самоволі, оборони авторитету. Виринає неминуча потреба гієрархії, потреба підпорядкуватися наказам начальника, а особливо виринає потреба появи такого начальника.

Особа керманича в такий мент має величезне значіння. Нація любить своїх начальників лишень тоді, коли вони чинять для найвищих інтересів народу й країни та коли зливаються з нацією в почутті відповідальности. В них в'особлюється ідеал народу. Самітні, вони не могли б створити тієї сили, яку мають тоді, коли вміють видобути з нації колективну волю, прищепити їй свідомість відповідальности та своєю власною енергією натхнуть на чин і смерть. Керманичі надають своїй спільноті найбільше сили й значіння. Вони зміцнюють не лишень силу самого громадянства, але й скермовують усі зусилля в потрібний бік. Начальники працюють не тільки над тим, щоб виявити, видобути настрої й почування, але й створюють їх. Вони підтримують ті настрої й почування своїм авторитетом і поведінкою та скермовують тоді, коли потрібно й туди, куди вимагає даний мент. — «Ті, які є відповідальні за долю народу в момент переломовий, мають вирішальний вплив на своїх співгромадян чинами та духовим імпульсом...» — каже адмірал Кастекс.

Отже, всі політичні, правні, господарські та громадські зміни, які викликає суспільна мобілізація нації служать справі моральної мобілізації, хоч її не творять. Як би нація не мала здатности й нахилу до високого натхнення й самопожертви, то самі установи без відповідної ініціативи провідників не були б спроможні їх викликати й запалити. Загальний ентузіазм і поривання є короткі: треба тих, які б підтриму-

вали огонь і спрагу побіди. Провідники надають сталості самотужним вибухам захоплення й самопожертви та прищеплюють хотіння перемоги. Для моральної мобілізації нації потрібна співпраця всіх її сил, тоді лишень можна забезпечити напруженню остаточну перевагу й успіх.

Патріотичні настрої й громадські обов'язки так зливаються й переплітаються, що той, хто виконує якесь завдання в державному організмі чинить спільно й одностайно з мобілізованим на фронті. Тоб-то, національне почування в війні просякає й міцніше об'єднує всі суспільні шаблі, воно розливається по всіх ділянках активності — господарській, політичній та військовій. Як вояк на фронті, так і горожанин у запіллі мають однакове почуття обов'язку, тотожне стремління перемогти, однакову спрагу як найкраще прислужитися великій справі визволення Батьківщини. Тоб-то, вони перейняті одною національною містикою: від їхнього обопільного розуміння мети й завдань залежить справа перемоги над ворогом. Національно-громадське натхнення просякає всіх членів нації, відбувається, так би мовити, прискішена мобілізація почуття й бажань.

— «Всі виявляють не лишень спрагу перемогти, або вмерти, але й ті, які ще вчора боролися за свою іншу думку, раптом одкидають своє особисте й цілком віддаються загальній справі оборони Батьківщини...» — каже Шарль Кост. Партійне суперництво в лоні нації зникає; непримиримі групи опановують свої пристрасти, а лагідні обертаються в войовничі. Загальне почуття бере гору над особистим, в усіх громадян зникають себелюбні примхи, дух спільноти підноситься над духом егоїстичним. Окремі бажання не лишень лагідніють в ім'я загально-національної волі, але й звичайні форми соціального поділу зглажуються: нами опановує соборно-національне почування. Суспільний партикуляризм уступає місце національному настроєві. З мільйонів грудей виривається однозгучний крик: на ворога! Всіми опановує єдина пристрасть: перемоги! — «Коли в гру входить доля Батьківщини, тоді бере гору палка національна пристрасть...»

Ці настрої не є наслідком самої суттєвості та впливу загальної opinio, а виявом збірного хвилювання, яке проймає всю націю. — «Кожний з членів спільноти, — продовжує Шарль Кост, — підноситься на щабель суспільної містики, яка стає володарем душ у добу панування збірного натхнення». Священне об'єднання обмежує егоїстичні нахили та здійснюється не в особистій площині окремих осіб, а в величній змаганні цілої нації, де кожний відіграє свою роль.

Характерною рисою людської маси в війні є скер-

мування всієї її активності в бік воєнної мети. Моральна мобілізація народу настає від менту, як усі однаково відчують загрозу національному існуванню. Ось чому бойове патріотичне зворушення викликає в усіх громадян однакове натхнення, а настрій зливається в єдиному почутті, яке б'є приспішеним кроком.

— «Війна є не лишень явищем, але й твором. Це є те поривання, яке нас підносить, але яке й ми самі запалюємо. Для зрозуміння його не вистарчить йому підлягати, чи дивитися збоку, треба його пережити внутрішньо. Ця суспільна дійсність передається особистими афекціями, які дають нам відчути, що вона відбувається в наших душах. Її пристрасти є нашими пристрастями»... — каже Шарль Кост.

Війна є природнім явищем, яке впливає з нашого інстинкту, але всієї принади набуває тоді, як в'яжеться з високою ідеєю оборони національних інтересів, виливається в єдиному національному пориві; коли вона не є плодом самого чуття, а стає потребою, яка впливає з життєвого стану річей. На герць боротьби з ворогом ми кидаємося не зі страху перед жандармом, чи під впливом хвилевого настрою, а з наказу національної волі, суспільної потреби, забарвленої чулістю й патріотичним почуттям, яке накопичується в наших душах впродовж певного часу, чи формується під загрозою ворожого гніту, або навали. — «Кожне гостро загрожене почуття, — каже французький соціолог Е. Дюркгайм, — викликає пристрасний суспільний відгук, що в свою чергу зміцнює настрій. Це колективне натхнення впливає з суспільної реакції, як єдиний засіб ураженої свідомості забезпечити однастайність пориву».

Мораль є знаряддям усього, каже адмірал Кастекс. Матерія і духові сили служать їй, відгукуються на її поклик. Мораль відіграє велику роль на війні, в бою, в драматичному акті, де виконавці віч-на-віч стають перед небезпекою, стражданням, терором, чи й смертю. — «Вона потребує іншої підтримки, ніж особиста амбіція, чи егоїзм. Щоб поставити опір грізним силам, мораль повинна спертися на культі ідеї, що перевищує крихке й смішне «я». Вона живиться страхом з високих джерел патріотизму, почуття обов'язку, любови до громадського добра, відданості спільноті, які є верховними понуками поступовання кожної людини».

Для здійснення суспільної єдності, громадська думка використовує символи, образи. Вона відтворює їх у матеріяльних вартостях життя: спільній землі, історії, культурі, традиціях, які треба захистити. І ця суспільна думка відповідає нашим особистим нахилам і інстинктам. Свідомість володіння спільною

територією виливається в природне почування, яке зміцнює нашу любов до тієї землі, до рідного місця, до Батьківщини, до якої, як каже Шатобріян, «притягає наші стопи незримий магніт». Цей самотужний, відруховий патріотизм має велику вагу, бо земля є для нас не тільки багатства матеріальні, за які ми вмираємо на війні, а й невідкличні джерела для існування цілої спільноти, той ґрунт, на якому розростається наше життєве коріння. Вояк уявляє собі Батьківщину в вигляді живої істоти, яка не може існувати без тіла. Земля — це тіло Батьківщини.

Не лишень любов до землі мобілізує наші душі в одностайному змаганні, але й поклик історії промсв-ляє до нашого сумління, як основне джерело суспіль-ного життя. Історія поперед усього прищеплює всім нам почування сталого тривання національної спіль-ноти, як ідея землі постачає нам образ її єдності. В жи-лах поколінь тече та сама живиця й єднає всіх нас у розрізі часу в один моноліт. Спільна історія народу творить спільне життя. Історична думка скермовує всі сили народу в один потік: минуле надихає сучасне в ім'я майбутнього. Мав слушність О. Конт, як казав, що нація швидче складається з предків, ніж з живих. Почуття історичної безнастанности повинно проймати кожне вояцьке серце. Кожна нація має свою питому форму, свій власний спосіб кохати власну землю, при-роду, історію, традиції. Кожна нація має свою психо-логію, що змушує кожную з них бути подібною на себе, в усі моменти історії.

Моральна мобілізація нації полягає не лише у перевазі національного, загального почування над окремим, особистим, а й в змінах суспільних установ під проводом і впливом держави. Як що підчас війни національна спільнота безпосередньо впливає на наше духове життя, то посередньо вона впливає на нас і своїми установами, тоб-то, організацією примусу в ім'я добра нації, того примусу державного, який є політичною, адміністративною й урядовою формою нації. Суспільна думка, розсіяна в мирний час, скупчується в війні, міцнішає, набуває певніших, сталіших форм. Повстає суворіша дисципліна, гострішає підпорядкування й почуття обов'язку, все оживає під подихом суворої гри державних інтересів. Політичні установи підлягають основним змінам, всі суспільні функції підлягають єдиній необхідності — оборони нації.

IV. ЛЮДИНА Й МАТЕРІЯЛ НА ВІЙНІ

Жити — це чинити, а чинити — це боротись. Жадне зростання без боротьби не відбувається. Як каже Ф. Ніцше: «Зростання творить частину самого поняття про живу річ. Все живе повинно збільшувати свою потужність». Тоб-то, доки в нашому серці жеврітиме потреба зростання — рушій усякого зусилля, доти не припинятиметься боротьба.

Для оборони, чи придбання чогось — треба змагатись. Наше суспільне та господарське становище можемо оберігти лишень постійною боротьбою з тими, хто зазіхає на нас. А нашу національну окремішність, національну істоту можемо зберігти лишень змагаючись з тими ідеями й почуваннями, які шкодять та руйнують наш духовий скарб.

Евангелія каже: «Життя людини на землі є безнастанною боротьбою». Чи як казав Гете: «Я є людиною, отже, борцем». Але життя не є лишень боротьбою, а боротьбою переможною. Бути міцним не вистарчає, треба бути міцнішим за ворога. Ось чому бажання бути дужчими мусить нам перейти в кров.

Як і кожную річ, боротьбу треба згромадити, організувати. Підбиваючи сили природи, ми бачимо, як зростають впливи вдосконаленого знаряддя, як могутніє вага технічного знання, спритности, ініціативи та моральних якостей — відваги й карности. На наших очах вищі матеріальні сили беруть гору над нижчими, слабшими. Цими вищими матеріальними силами й стають машини та різні орудники. Коли Наполеон казав, що на війні духові сили тричі переважають матеріальні, то він не зменшував значіння фізичних сил. Він підкреслював, що тільки міць духа є здатна надати вартости мертвим силам, згуртувати їх та скермувати в потрібну точку, чи в потрібний напрям; що тільки передбачення провідника, його облічення й воля можуть найкраще зужити ті сили; що тільки духові первні в'одушевлюють наше тіло та що матеріал без духа є мертвий.

— «Необхідно, аби хоробрість в'одушевлювала груди, рухала рушницями й багнетами, літаками й гарматами; аби карність, дух пожертви, скермовуючи всі зусилля до однієї мети, викликали найбільше корисних наслідків...» — каже Ж. Сепюлькр.

Матеріальний розвиток культури й цивілізації дуже вклавдився останніми часами, значно випередив-

чисто змінило життєві та суспільні людські відносини. Надавши їй великанську моторову силу, вдосконаливши її органи, прискіпивши її рух, люде винайшли засіб уникнути тисячі фізичних зусиль. Машина почала кермувати всіма ділянками нашого життя. На перший погляд, начеб, ми опинились під її владою, але вона не могла заступити нашу творчу волю. Як що вживання машини викликає автоматичність наших рухів, то вдосконалення її вимагає від нас все більшої спритності й динамічності.

В нашу добу серед воєнного матеріалу машина зайняла почесне місце. Тому сто літ, піхотний курінь спромогався на дві тисячі стрілів на хвилину, а сьогодні це праця трьох скорострілів, далекосяжність яких подесятирилась. Вартість вояка стала облічуватися чинністю знаряддя; йде річ не про те, щоб дати ворогові відчутти безпосередню міць нашого кулака, а про здатність вояка використати зброю — машину, накидаючи йому, таким чином, нашу волю. Недавно ще військо уявляло масу організованих людей, серед якої сполука м'язів мусіла бути забезпечена як найкраще, сьогодні ж вояцьке зусилля об'єднує знаряддя — машина. Коли знаряддя-машина, біля якої зосередковується акція не витримує, тоді слабе воєнна напрута.

Воєнна техніка, як і сучасне суспільне життя, дуже ускладнилася. Від вояка вона почала вимагати самодіяльності, самовпевнености, орієнтаційної здатности, непохитної рішучости, а найголовніше — невпинної настирливости й великанського ризику. Різноманітність її зросла в такій мірі, що вона вже не обмежується декількома родами зброї, а охоплює велику кількість знаряддя. Шаблюка й спис, звичайна гармата й рушниця в свій час рішали про долю війни. Сьогодні піхота мусить мати 15 одмін ріжного озброєння, артилерія більше півсотки гарматних зразків, інженірні військові частини розбиваються на шіснадцять ріжних фахів. Літак, газ, танк зайняли чоловічі місця в воєнному концерті. Тепер найменше завдання не обійдеться без телеметру, пляну, компаса, а добрий зв'язок без радіа. Все це вимагає від вояка великого знання та вміння використати дану машину, чи орудника в слухний мент, а від воєнного проводу здатности кермувати найменшим рухом, чи зусиллям вояцьким.

По мірі зростання досконалости знаряддя, кермування ним стає делікатніше. Скоростріл умить кладе тисячу куль у маненьке коло: його сила є руїнницька, або жадна, в залежности від того, чи він поцілить, чи ні, в залежности від гнучкості рухів м'язів вояцьких та душевного самоопанування. Як каже Шарль де Голь: «Сучасні умови воєнної дії вимагають від вояка все дужчої технічної спритности. Матеріал, який істота річей

впроваджує в його ряди, вимагає талану, смаку, звички ним послуговуватись». Якість відиграє велику роль. Віднині добірний особистий склад, який потрапить добути найбільше хисна з могучого й ріжноманітного матеріялу має величезне значіння. Отже, сучасна війна, викликавши жваву спеціалізацію вимагає від вояка не лишень хоробрости, самопосвяти й зухвалости, а й великої інтелігенції та вправности.

Взаємочинність зняряддя зросла в такій мірі, що не можна використовувати одне, лишаючи на боці друге. В найменшій своїй ланці армія підлягає законові, що кожне вдосконалення, яке збільшує могучість людини взагалі, збільшує й її силу та корисність. Зростання міці воєнного матеріялу, винахід нових засобів та розвиток повітрових сил збільшують активність воєнних операцій до нечуваного щабля. Ведення війни тепер особливо вимагає видатних людей, кремезних характерів та визначних начальників. Ось чому матеріял та дух мусять себе обопільно доповнювати, матеріял мусить більш ніж колись бути в'одуховлений людським динамізмом; без нього він мертвий.

Найбільшу революцію на полі війни викликав мотор: у вузькій оболоні скупчена неймовірна сила. Та доки мотор працював парою, він складався з нечисленної кількості органів та вимагав рейок. Проте, він надав війні оригінальне обличчя, вможливив згуртування великих сил та викликав масову війну. Завдяки йому можна вже було перекидати мільйони людей на поле бою, хоч він і мусів ще триматися оддалік од першої лінії. Згодом, коли мотор перейшов на бензину, він поменшив свій розмір, позбувся рейок та став господарем у запіллі, хоч і ще не грав вирішальної ролі підчас самого бою. Лишень озброївшись панцирником та заосмотрений скорострілами й гарматами, він почав рухатись з надзвичайною швидкістю, доходити до першої лінії ворога, а це викликало нову воєнну тактику. Завдяки йому знов виринула наввесь зріст несподіванка, а маневр придбав стародавню величність.

— «Серед усього матеріялу, який дає до розпорядимости вояків сучасна наука й який здатний руйнувати в сучасній боротьбі, — пише ген. Алео, — існує один орудник... покликаний відограти першорядну роль в майбутній війні: це боєвий моторовий віз, панцирник, танк. Вплив його на хід воєнних подій буде великанський. Не лишень дякуючи механізованому й моторизованому зняряддю маневр здобуде завтра свої права, але й характеризуватиметься гнучкістю, швидкістю, жвавістю та значно випередить те, що було відоме в минулому та навіть і впродовж наполеоновських кампаній... Що ж до можливостей несподіванки, то вони стануть дуже ймовірними, коли будуть використані

здатним провідником, з сучасними ідеями, широкими й гнучкими поглядами, залізною волею, палкою уявою, словом, обдарованим найкращими й виїмковими якостями керманичів».

Новий воєнний матеріал — літаки й панцирники — вимагають од вояків творчости, самопожертви та вправної організаційної кебети. На порядок денний знов виринає питання про відносини між людьми й матеріалом та вимагає нашої перевірки понять про кермування війною. Підпорядкування сучасної армії новітньому матеріялові, все могутнішому та водночас і делікатнішому вимагає від нас вироблення нової розумовости, не статичної, як це було дотепер, а динамічної, не лишень серед вояцтва, а й серед проводу. Не мусимо забувати, що від сучасного вояка в бою вимагається більша натуга, а від проводу більша рішучість і настирливість.

Кількість складових первнів війни, від яких залежить успіх дуже збільшилась, отже, зросла можливість випадковости, непередбачености, яку може охопити не так розум, як вольова інтуїція. Як пише Ж. Со-зе: «Матеріал стає господарем, затирає старі поняття, накидає нові можливости, викликає евентуальність несподіванки. Отже, правила гри є перетасовані. Треба рішати швидко...» Тут єдиним вирішальним засобом є відчуття, інтуїція вояка й його творча воля. Зріст ваги чинників швидкості й несподіванки вимагає переладнання всієї нашої нервової системи та перевиховання розумовости. Моральна засада ніколи ще так тісно не в'язалася з війною, як нині.

— «Віднині людина бореться на самоті. Колись боєвою групою був гурт, істотою якого був вистарчальний скоростріл. Тепер же гуртування відбуватиметься біля протитанкової зброї. Кожній одиниці варто прищеплювати духа незалежности. Вона повинна ставити опір небезпеці навіть тоді, як буде відрізана. Такий самий дух мусить бути розвинений серед обслуги панцирника, котрого залога повинна вміти виконати своє окреме й часом самітне завдання...» Отже, колишні застигли лави заступлено роз'єднаними невеличкими відділами. Бо сучасна війна — це гра швидкості. Ось чому не маємо права ставити питання: або дух, або матеріал, обидва ці чинники мусимо завжди єднати, бо при рівності технічної вартости й матеріяльної організації перемога належатиме тому, хто краще виявить і збереже моральну перевагу.

— «Духові сили творять наймогутніший первень успіху, — каже кап. Регер, — бо вони пожвавлюють уживання матеріяльних засобів, опановують усіма рішеннями начальника». Який би не був поступ озброєння та руїницька могутність сучасного матеріялу, духова

вартість вояка завжди лишатиметься істотним засобом успіху. Наука про рух і тактичні обрахунки, як і вдосконалення матеріялу ще не вирішують усенького питання ведення війни. Сюди ще треба додати й штуку кермування силами духового порядку. Їх треба пізнати, зрозуміти та координувати таксамо, як і матеріяльні сили.

Бажаючи як найменшого пролиття крові на війні, дехто ладний прийняти, що матеріял може заступити кількість війська, але такий погляд є фальшивий, бо матеріял і кількість є виразами, які поширюють можливості, а не виключають якість. Іноді таксамо чуємо, що якість може заступити кількість, ніби мала кількість гаразд вправленого війська є вища за чисельну армію. Але німецький ген. фон-Тайзен пише так: «Зрозуміло, що в якій би мірі військо й не було відважне, загартоване й настирливе, якою б високою й не була його мораль, позбавляти його матеріялу не можна...Цей розвиток матеріялу буде продовжуватись і було б нісенітницею йому ставити опір». Отже, через те, що матеріял постійно міняється, а душа стає чимсь непорушним, «ми шукаємо рішення не за допомогою мертвого матеріялу, а за допомогою живої й чинної волі, яка сама відшукує свій шлях». Крім машини, є ще й людське серце, яке нею кермує: від якостей духових залежатиме в значній мірі наша перемога.

Питання про людину й матеріял на війні не вільно рішати голими математичними рівняннями, бо в військових справах якість та кількість не обов'язково є вирази протилежні, а доповнюючі. Ген. Дебене має слушність, що «доба знаряддя все більше й більше сприяє перевазі кількості», що «з тактичної точки погляду чисельна перевага на послугах теперішнього озброєння виявляє значну вагу», бо «більша кількість знаряддя дає глибший та грубший промінь вогню, а тим самим і більш руйнівний вислід». Матеріяльна й людська кількість на війні таксамо відіграє свою роль. Сучасні війни проводять цілі народи; ніякий софізм, каже ген. Алео, не перешкодить країні, яка хоче жити, кинути цілість своїх живих сил на боротьбу, від котрої залежить її воля та існування. «Кожна нація, таксамо сьогодні, як і вчора, а може навіть швидче як учора, покличе всіх синів до зброї; вона вимагатиме прищепити їй найкращі воєнні якості та забезпечити їх найбільш діючими матеріяльними засобами».

Лишень ті нації здобудуть вільне місце під сонцем, які найкраще потраплять використати обидва чинники: дух і матеріял.

V. ДЕЩО ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ АРМІЇ

Ми живемо в добу глибоких змін. В технічній ділянці ці зміни йдуть з такою швидкістю, що навряд, чи людство колись переживало такий момент. — «Ми живемо в часах, які мали собі суперника лишень у п'ятнадцятому та шістнадцятому століттях, коли все мінялось — світ, наука й навіть душі, а воєнна штука почала використовувати пальну зброю. Сто років пізніше, знов усе міняється, а двадцять останніх літ рух цей продовжується з запаморочною швидкістю...» (ген. Дюваль). Яку силу свіжих думок і міркувань викликає сучасна технічна еволюція в воєнних методах, про це свідчить теперішня література. Знов повстає питання не лишень аналізу, але й синтезу в стратегічній і тактичній ділянках, повстає питання про нову організацію армії та здійснення такої системи матеріяльних і моральних сил, яка б впливала з солідної комбінації всіх тих засобів, що ними орудує сучасний воєнний провід.

В військовій справі, як і в кожній ділянці суспільно-політичного життя, треба створити найкращу організацію всіх сил, потрібних для перемоги над ворогом. Система цих сил виростає великанською пірамідою й штука ведення війни полягає в цілковитому інтегруванні їх в один спільний струмінь, у скермуванні їх для єдиного, неподільного чину. — «Командувати, каже ген. Серіні, це й справді вміти координувати волю й водночас децентралізувати зусилля. Й як що зусилля вимагають децентралізації, то думка, що в'одушевлює їх, повинна бути є д и н а . Лишень при такій умові можна створити належний провід і організувати армію. Начальники повинні знати, який вислід дасть той, чи инший рід зброї.

Питання про організацію армії полягає в розумному об'єднанні акції різних родів зброї та частин, в систематичному злитті всіх часток сили на ріжному терені чину, починаючи з запілля й кінчаючи передньою лінією. Організувати — це є забезпечити належну працю всіх органів армії, поставити начальників на своє місце з метою найкращого використання їхньої енергії, а особливо відповідно використати силу зброї — вогонь та рух. З розвитком техніки, органи армії помножились і ускладнились, окреслення їхніх функцій повинно бути глибоко продуманою справою. Для нормального функціонування військового тіла, треба всі його части-

та зброї й амуніції. Все це відіграє велику роль на війні й зараз, але все це належить до організації запілля. З розвитком сучасної техніки, потреби в матеріялі зросли до такої міри, що фронт, як висловлюється ген. Дюваль, ковтає запілля. Обози обернулись у парки, які супроводять військо й скрізь проходять на поле бою. Різка лінія між фронтом і запіллям сьогодні зникає: поле бою поширюється в глибину до неведаних доси розмірів. А як узяти на увагу авіацію, то просто-падна лінія бою ще більш зросла, втягаючи на цей раз і все цивільне населення.

Як що розвиток машинізму ні в чім не міняє основних засад війни, то він сильно впливає на методи її. Це торкається не лишень природи озброєних сил, а й належного використання їх у стратегічному й тактичному порядку. Дехто припускає, що з розвитком моторизації армії, кіннота й піхота не будуть більш потрібні. Але так тільки здається: доки існуватимуть різні роди зброї, доти потрібні кіннота й піхота. Можливо, що прийдешня європейська війна згладить їх яскраву окремішність. Вже й тепер кращі воєнні авторитети вважають, що піхотна дивізія не може бути такою, якою була в 1918 р. Саме собою вирінає питання не тільки організації великих боєвих одиниць, а й будови різних родів зброї. Кіннота й піхота повинні еволюціонувати: кіннота відмолодитись, вводячи машину в свою організацію, а піхота мусить збільшити свою рухливість і вогневу міць, як і стати легкою та спортивною. Артилерія повинна облегшити свої першолінійні відділи.

З усією рішучістю вирінає питання про співробітництво піхоти з гарматою. Артилерія повинна зосереджувати вогонь у точці та в менті, потрібному піхоті. Досвід доводить, що ця умова сливе ніколи не здійснюється ідеально підчас бою. Рух піхоти тамує не так просторовий опір, як велика кількість малих опорних точок, на котрих після кількох влучних стрілів настає заломання.

Як одержати від артилерії цю індивідуальну акцію? — запитує себе ген. Алсо. Адже-ж потрібно, щоб і піхота негайно використала наслідки отриманої артилерією неутралізації. Припустімо, що існує військо, яке об'єднує в собі всі способи чинності — рух, руйнуючий, або неутралізуючий вогонь, удар, захоплення терену. Тоді завдання здобуття зміцнених позицій рішається легше. Чи не може взяти на себе таке завдання механізована частина, що складається з танків, озброєних скорострілами й гарматами та піхотні відділи, які пересуваються в панцерних возах? Така частина матиме швидкість, силу удару і буде здатна своїм

огнем наступати проти ворожих ліній та ставити належний опір ворожому матеріялові.

Але які б якости не мала така механізована частина, її можна використати лишень у вирішальні хвилини. І тут, власне, провід повинен бути на своєму місці, а особливо коли взяти на увагу можливість використання цих механізованих частин самим ворогом на наших крилах.

Проте піхота не є анахронізмом, пережитком старовини. Чи моторизовані частини можуть обійтися без піхоти? Здобути терен — це не лишень ступити на нього, але й очистити його, зачепитись за нього, опанувати його. Як що танки здатні пробитися, вони не є здатні оборонно удержатись на здобутому терені. Тільки піхота потрапить належно зачепитись за терен, тільки вона закріплює й вдержує терен. Ось чому танкові відділи мають бути поповнені піхотою, яка відіграватиме оборонну роль. Але це не значить, що роль всієї піхоти буде оборонна. Існуватимуть і немеханізовані піхотні загони, яких завдання завше буде офензивне. Ці загони повинні відповідати новим умовам розвитку техніки та матеріялу; вони повинні мати не лишень протитанкові гармати, але й таку артилерію, яка повинна буде ліквідувати місцеві «інциденти». Ці загони прийматимуть у бою участь поруч з танками, які їм очищатимуть шлях. Отже, така комбінована акція з танками, каже ген. Алемо, вимагає легкої, швидкої, гнучкої піхоти.

Сучасній піхотній дивізії бракує гнучкості, її поодинокі частини мало рухливі, бо надто на високому щаблі є зцентралізоване командування вогню. В зв'язку з розвитком техніки обставини бою сьогодні міняються швидше, ніж колись, тому кожне рішення повинно бути швидке, а це вимагає більшої децентралізації командування: нижчі начальники повинні мати ширшу ініціативу та більше знання. Сучасна звичайна дивізія повинна ділитись на дві частини: декілька тактичних груп, що здатні самотійно вести бій та загони, які є в розпорядженні лишень начальника дивізії — повітрові формації, піхотний резерв та дивізійна гармата.

При сучасному стані техніки, більша частина арсеналу артилерії покликана, як завважає ген. Дебене, у бік боєвої лінії. Гармата безпосередньої підтримки обернулась у зброю боєвика першої лінії, дякуючи боєвому панцирникові, на який посадовлено гармату. Артилерія, як і піхота, підлягла змінам: її таксамо можна поділити на легку, яка має завдання негайно співпрацювати з піхотою, та важку, яка береться підготувати атаку, осліпляти обсерваторів, нищити резерви, повітрові формації, рухливі панцирники, одним словом, береться здійснити далеку акцію.

Таксамо й про кінноту не можна сказати, що вона повинна зникнути, бо заки існуватиме потреба розвідки, кіннота лишатиметься незамінимим родом зброї. Лишень кінні відділи повинні бути вдосконалені та відповідати сучасному духові війни; частинно вони поповнюються моторизованими відділами, а навіть танками.

Сучасне боєве тіло, призначене для маневру й удару, повинно бути забезпечене модерним матеріалом, а це вимагає й молодого, настирливого та енергійного персоналу. Старші класи творитимуть здебільшого частини, призначені для оборони інтервалів, проривів, тощо. Для цього призначається не тільки піхота, але й танки, гармати та авіація. Перемога в війні може бути сьогодні досягнена лишень за допомогою суходольних сил, об'єднаних з повітровими. Ця комбінація зусилля в просторі й часі вимагає єдиного про вод у .

Вдобовий період на бомбардувальній авіації лежить завдання руйнувати запілля ворога, атакувати його комунікаційні вузли та неутралізувати їх бомбами й газами. Підчас самого бою — атакувати резерви, сіяти паніку серед одступаючих, перешкоджувати ворогові нищити склади й руйнувати шлях за собою підчас відступу. Авіація має власну ділянку чину — повітря, але її операції складають частину операцій суходольної армії. Повітрові бої можуть точитися самостійно, але суходольні операції не можуть одбуватися без співробітництва з авіацією. Отже, суходольні операції залежні від авіації, а тут виринає питання про організацію вишого проводу для координування акції суходольних і повітрових частин армії.

Як піхота й артилерія, авіація має подвійне завдання: стратегічне — це бомбардування, розвідка й переслідування та тактичне — обсервація й зв'язок. Повітрова обсервація є дуже важною для артилерії, вона координує акцію всіх боєвих частин та стосунки командування першої лінії. Ця місія лежатиме на легкій авіації. Розвідочна авіація повинна бути важка, здатна підняти велику кількість бомб.

Взагалі ж, коли армія повинна бути стратегічно рухливою, вона складатиметься з двох боєвих типів: 1. первнів близького бою — напів механізована піхота й 2. рухливі одиниці виключно з танків. Перші матимуть завданням очищати гірські та лісисті райони, виганяти ворога з осель і окопів та займати стратегічні точки. Другі — маневрувати на ворожих крилах, загрожувати його запіллю, зонам і лініям постачання. Перші, як каже кап. Лідель Гарт, матимуть завданням прикувати ворога та його паралізувати, другі — виконати рішучий маневр на запілля.

VI. СУТНОТА КОМАНДУВАННЯ

Як біо-суспільне з'явище, війна є дуже складною річчю. Вона являється найвищим ствердженням національної свідомости та сили, супроти зовнішньої небезпеки. В цьому прояві організованої збірної волі, командування відіграє головну роль. Всі великі здобутки війни завше були фактом командування. Без командування не можна собі уявити ні бою, ні перемоги. Як без енергійної керми взагалі неможливий лад, тобто, об'єднання людської волі, так без проводу не є можлива спільна свідомість, розвиток якої вимагається самою природою поділу праці, обґрунтованому на відмінності функцій. Ці останні множаться неймовірно, а тому й треба, щоб вони підлягали вищій волі, без якої солідарність не виявиться в повному вигляді. Лишень воля командування може здійснити єдність чину, згуртувати різні функції в часі й просторі та надати рухові воєнного тіла потрібний напрямок. Всіма силами ворог намагається зруйнувати той лад, який серед нас панує. Отже, підтримати активність на точці вищого напруження, зберігти лад довше, ніж ворог — це значить перемогти.

Чи не в відсутности командування й належного проводу треба шукати й наших помилок та поразки підчас визвольної боротьби? Наш провід, замість попереджувати події та розбивати пляни ворога, плентався ззаду за подіями й чинив тоді, коли змушувала ворожа воля, а не власна потреба. Наш провід більше дбав за інтереси соціальної революції, ніж добробут свого власного народу; прихильність московської, чи там ще іншої демократії для нашого проводу була дорожча, як незалежність своєї держави; дбаючи за чужу справу, він лишень руйнував національні зусилля, розпорошував їх та роздроблював.

Чим більш свідомою стає активність народу, тим більша потреба проводу в нього. Французький ген. Р. Альтмаєр каже: «Ми вважаємо, що частина людських справ залежить од ролі одиниць, начальників, які опановують події та міняють їхній напрям; коли ми говоримо, що «начальник є всім,», то ми стверджуємо, що він є головним та істотним чинником успіху». Слушність була по боці Наполеона, коли він казав: «Не римські легіони завоювали Галію, а Цезар. Не картагенці налякали Рим, а Ганібал. Не македонська фаланга пройшла в Індію, а Олександр. Не французька армія досягла Вевера й Іну, а Тюрєн. Не пруські вояки впро-

довж сімох років боронили Прусію в боротьбі з трьома наймогутнішими державами Європи, а Фридрих Великий...» Тоб - то, не вояцькі маси самотужки здатні на перемогу, а під належним командуванням, під проводом здатних вождів.

Все велике на світі треба завдячувати великим людям. — «Чи без Кавура повстала б незалежна Італія?» — запитує французький дипломат Моріс Палеолог. Чи американська революція, з якої народилась незалежність Америки, могла відбутися без Вашингтона? Ось чому варто ознайомитися з вагою особистого зусилля в кермуванні суспільними справами, оцінити вагу особистої ініціативи, розуму, волі, відваги, енергії, людського генія в ділянці безмежно складного механізму таємничих сил, які кермують світом. Як що Л. Толстой описує великих драматургів історії як ляльок, маріонеток, то це очевидна дурниця, а в війні особливо, бо без належного командування, без рішучого впливу начальників війна обертається в безладдя, анархію, яку ми зазнали впродовж наших визвольних боїв.

Правда, сьогодні ми є свідками великих змін у вживанні людських і матеріяльних сил на війні, але це засад командування не міняє, бо для того, щоб вести людей в бій начальник завжди змушений особисто впливати на людей та оточення. Філософія командування, яка є чи не найвидатнішою частиною воєнної історії, лишається непорушною. Шарль де Голь каже: «Піднятися понад себе для опанування інших, а тим самим і подій — ось завдання, яке не міняється в своїй істоті...» Коли й відбулися певні зміни, то лишень у способах командування.

Поняття командування не треба змішувати з поняттям проводу нації. В поняття проводу вкладаємо як роль начальника, так і план цілості операцій, які мають ту саму мету перемоги й оперті на відповідній організації військового тіла, забезпеченого необхідним для чину матеріялом, знаряддям та людьми. Провід обіймає військовиків та уряд, які своїм скоординованим зусиллям у тій, чи іншій ділянці допомагають кращому функціонуванню організму війни, в той час, як командування має безпосереднє відношення до армії, як частини функції проводу.

Командування — це штука кермування людьми. Воно повинне видобути з підлеглих як найбільшу кількість людської енергії з метою перемоги над ворогом. Командувати — це не лишень використати людський і технічний матеріял та забезпечити раціональне функціонування його, але й натхнути ті сили. — «Командувати — це не тільки забезпечити взаємочинність активних сил за допомогою імпульсу, але ще й вдмухнути в них свою душу, прийняти боевою волею, підняти

їх своєю вірою, озброїти своїм довір'ям» (Ш. Кост). Отже, штовхати події наперед, підносити людей у вирій їхньої експансивної енергії. Командування запалює життя, підносить потенціал ризика й є необхідне для тамування еґоїстичних почувань хвилювання, викликаного в підлеглих інстинктом самоохорони. — «Чи не цим впливом командування, захопленням, яке передається від нього треба з'ясувати ті несвідомі рухи людської маси, ті святочні моменти, коли армія на полі бою, несвідомо для себе відчуває, як її наче щось штовхає наперед?...» — нероз запитує себе маршал Фош.

Вплив на своїх підлеглих командування черпає з місії, яку йому доручає нація. Воно є відповідальне перед народом, бо має право вживання всіх сил та кермування ними. З цієї відповідальності випливає його авторитет і здатність. Воля перемогти є обов'язком кожного вояка, але забезпечити перемогу є обов'язком командування.

Командування буде тоді доскональне, коли між усіма начальниками пануватиме національне й патріотичне почування, той таємний духовий флюїд, який передається згори додолу й надихає людські маси, той вогонь святий, який запалює людську душу та підтримує її на найвищій шаблі боевого напруження. Дух нашої доби вимагає, щоб командування було не механічне, а органічне. Він вимагає й моральної карності та волевого загартування, що викликає почуття відповідальності в усіх тих, хто має командувати. Кожний підлеглий повинен відчувати спільну волю оточення, той духовий зв'язок, який витворює спрага самопожертви. Як каже ген. Віконті-Праска: «Така інтимна лучба може існувати лишень серед людей, де зв'язки творяться захопленням, повагою та довір'ям між начальниками й підлеглими й де вони ясні та солідні, немов криця...»

Послух, підлеглість не повинні бути сліпі, чи пасивні. Вимоги сучасного бою вимагають більш безумовного послуху, ніж колись. Виконуючи обов'язок серед важких обставин, підлеглий є єдиним суддею самого себе, його власна свідомість мусить рішити про той, чи інший рішучий крок. Той наказ, якого виконання вислизає з-під безпосередньої контролю начальника, повинен бути морально стверджений почуттям довір'я та особистої посвяти, що ними начальник повинен натхнути своїх підлеглих. Для існування зв'язку солідарності необхідне повнісіньке довір'я між начальниками й підлеглими. В нашу добу послух не є метою, а чинним засобом співробітництва. Останнє повинно бути оперте на силу об'єднаних сердець, бо загальний наслідок акції є підсумком особистої ініціативи та волевого чину.

Грунтом сучасного послуху є повага до моральних якостей та технічної переваги начальника. Коли на всіх щаблях гієрархії не існуватиме почуття обопільної поваги, не можна досягти об'єднання всіх вояків. Як не буде поваги й довір'я, то не можна й думати про засаду технічної децентралізації, якої вимагає теперішня техніка в війні. Ось чому сучасний добір вимагає належного пересіяння начальників, що повинні мати творчу ініціативу, великі професійні здатності й належні духові якості. А це досягається тоді, каже ген. Віконті-Праска, коли всім прищепиться найсуворішу дисципліну свідомості та накреслиться ясна мету: співробітництва й єдності чину та командування.

Деякі державні устрої, які, до речі, занепадають, наробили чимало шкоди військовій справі. Командування великими частинами доручається в них нездарам, з чисто політичних мотивів. Мовляв, справжній військовик заподіє шкоду в скрутний мент для політичної партії. Історія свідчить, що коли на вищі посади призначались нездари, вартість військової організації падала як з технічної, так і з моральної точки погляду. Погані начальники оточують себе інтриганами й вся вартість військового організму нівечиться: ослаблення характеру приводить лишень до поразки на полі бою. Ось чому не є страшні ті армії наших ворогів, яким бракує старшин з великою культурою духа та видатним технічним знанням. Техніка й отара не творять всієї справи, треба високого старшинського складу, якого завжди бракувало деяким з наших сусідів.

Війна є царством несподіванок. Для нездари, чи й навіть «такого-сякого» начальника, який не має виховної здатності та почуття співпраці, для такого все є несподіванкою, навіть війна. Бо найкраще боротися з несподіванкою може уява та власнотворчість, яких не варто змішувати з нахилом до фантазування. Ці духові якості є вродженими здатностями, вони завжди допоможуть при шуканні рішення завдання. Власнотворчість та енергія лишень тоді мають вартість, коли вони зміцнені солідною технікою та професійною підготовкою.

Ходить не про прищеплення начальникам певних жестів, а про вишколення таких, які завжди здатні виявити свій авторитет в окресленому проміні чину. Хто свого нічого не вносить у науку, той не здатний до співпраці. А начальник, який все боїться, що його обдурять, тратить основну якість, бо недовір'я плодить упередження, а це більш ділить серця, як різниця в думках. Від кожного начальника дух сучасної доби вимагає не лишень професійного знання, а й загальної культури. Ось думка маршала Фоша: «Коли ділянка війни ширшає, тоді й дух тих, що покликані чинити

на війні повинен ширшати, зростати. Справжній старшина не повинен вдовольнятися самим професійним знанням, вивченням провадження війська та вдоволення його потреб, ні не повинен обмежуватись існуванням у відокремленому світі. В мирний час військо є живою й здоровою частиною нації, а в воєнний воно є озброєною нацією. Як це без постійного стику з духом, що в'одуховлює країну, можна використати подібне джерело? Як він потрапить опанувати суспільні явища без певного політичного й історичного знання, яке з'ясовує життя нації в минулому та сучасному?...

Отже, техніки йому не вистарчить. Її треба подвоїти великою кількістю іншого знання. Він краще зрозуміє свою підготовку до майбутньої війни, коли усвідомить собі єство національної містики й войовничих чеснот. Від нього вимагається багато добрих примет. По-перше, характеру, який в начальників та й в вояцькому бутті взагалі є найбільшою вимогою. Часто він є важніший за знання. Воєнна потуга потребує не кар'єристів, чи підлиз, а міцного характеру. Чим вищою й відповідальнішою є посада, тим міцнішим і витривалішим повинен бути характер вояка. Лишень характери, які виявляють усю широчінь у воєнних справах, можуть заслуговувати й домагатись довір'я, бо без такого характеру не може бути ні провідника, ні вождя в бою. Міцний, незалежний характер є підставою настирливості, потрібної для переслідування мети, чи здійснення пляну; це ж він збуджує довір'я в підлеглих та забезпечує начальникові збереження свободи рухів, необхідної для оцінки ситуації й розумного використання засобів, які він має в своєму розпорядженні.

Начальник повинен мати тверде серце, бо війна є жорстоким ділом; він не повинен хитатись перед необхідними жертвами, коли вони дозволять йому досягти мету: краще втратити десяток людей зараз, як тисячу згодом. Начальник повинен викликати довір'я до себе, але не довір'я оперте на примусі, а на знанні воєнного мистецтва, бо «той, хто вчиться поверхово, каже Людендорф, завжди буде лялькою в руках міцнішого. Він мусить виявити залізну силу в праці, а вона доставить йому певности в здійсненні найважчих рішень...» Отже, чим більшу відповідальність бере начальник на свої плечі, тим більше вимог з воєнної ділянки ставиться до нього, тим більше напруження всіх своїх сил він повинен виявити.

Як я вже зазначив, повага начальника завжди впливає з його характеру, а особливо з його сили волі та успіхів, які здобуває: лишень тоді він має право вимагати від підлеглих такого зусилля, яке виявляється на вищому щаблі напруження. Він повинен добре знати своїх підлеглих, а особливо міру їхнього волю-

вого напруження; тоді лишень він облічить, яке завдання можна доручити тому, чи іншому підлеглому та в якій формі передати йому свою думку, чи наказ. Він повинен їх любити, викликати в них поривання до свідомого співробітництва, що є істотною умовою розгорнення сил у бою.

Начальник мусить уживати зміцнюючих військово засобів: давати йому приклади для наслідування, не піддаватися ніяким слабостям моралі, служити зразком у всіх обставинах. Духова сила начальника мусить бути тією здоровою кров'ю, яку втрискують слабому, чи хоровитому, бути ліком у ментах заламання відпорності маси підлеглих.

Велику шкоду командуванню приносить чисельність віжок, поділ відповідальности, що завжди збільшувало тертя, викликало накази й контр-накази, руйнувало відповідальність підлеглих начальників і як вислід з цього, інерція заступала місце активности, а пасивність місце офензиви. Макіявелі казав: «Хай один командує, роздроблена воля ослаблює армію...» Роздробленість командування повстає або з невистарчального обмеження прав та влади поодиноких отаманів, як це мало місце в українській армії підчас її боротьби за незалежність України в 1917-1921 рр., або з переваги фаворитизму осіб, які по своїй природі не надавались на начальників, про що відомо кожному з нас, хто служив у московській армії.

Другим шкідливим для справи командування явищем є воєнні наради, ця «вища влада нерішучих і полохливих генералів, яких пригнічує ворожа сила та страх відповідальности»... Принц Євген Савойський казав: «Генерал, який боїться щось розпочати, зараз скликає воєнну раду». Підчас дискусій та засідань діється те, що діялось упродовж століть: вибірається найгірше рішення. В історії ці воєнні ради є низкою сумних фактів, бо з них завше починалася поразка. Всі начальники української армії переконалися, яку вартість мали воєнні наради в Кам'янці, Проскурові, Старо-Константинові, Жмеринці, Вінниці та инш.

Крім нарад, коли начальник одмовляється від своєї творчої ініціативи, існують ще й інші чинники, які ослаблюють командування. Це — дорадники, що обліплюють провідника: штабові старшини без окреслених функцій, делегати уряду, зв'язкові старшини, тощо. Всі вони обмірковують, коментують, інтерпретують останні події, вигадують химерні пляни не оперті на дійсному стані річей, а по духові ці люде завше песимісти. Їх ми находимо біля принца Євгена Савойського, біля Маха, Бруншвіка, Шварценберга; крутилися вони безліччю й в переднокоях нашого, українського командування.

VII. ПРОВІД ВІЙНИ Й ПОЛІТИКА

Політично-воєнна доктрина боротьби за життя вимагає поважних студій як з боку військовиків, так і з боку політиків. Усвідомлюю собі, що доктрина не плодить ні геніїв, ні талану та що успіх у кожній річі на світі залежить у першу чергу від характеру людей, котрі переводять засади в дійсність. Але без відповідної підготовки державний керманіч, або воєнний провідник навряд чи буде на височині своїх завдань.

Політики, здебільшого, намагаючись пристосовувати свій чин до обставин (а дехто навіть вбачає в цім позитивну вартість), не цікавляться воєнною штукаю; вони не вивчають стратегії в стосункові до політики, а як і виявляють певний нахил до військових справ, то лишень у межах козацького хліба та юшки. Не краще стоїть справа й з військовиками, котрі, віддавшись справі вивчення стратегії, заплющують очі на політичний характер війни, мовляв, сутнотою всього є стратегічна шахівниця, на котрій людьми, що обертаються в ляльки, кермують чисто механічні закони.

Зрозуміло, що політик, якого діяльність минає в оточенні безнастанних нарад, транзакцій, пристосовування, півмір иноді не може збагнути вимог історичного менту, котрий вимагає міцної волі, негайних рішень та твердого виконання. Призвичаївшись осягати свою мету манівцями, складну дійсність війни він намагається охопити хитрощами та поверховим обрахунком. До військовика він так звертається: «Виграй війну, решта — моя справа». Ніби державний муж мусить бути лишень глядачем, а не актором у мент кривавої борні, ніби політика й ведення війни є відрубні, непримиримі, суперечні ділянки.

В дійсности ж, політика й ведення війни є так пов'язані між собою, що ледве чи маємо право твердити, що політика є виключною справою уряду, а ведення війни — єдиною компетенцією вищого командування. Тут треба робити різницю між веденням війни, так зв. великою стратегією, роля котрої полягає в координації й скермуванні всіх джерел нації в бік здійснення політичної мети, та стратегією в вузькому розумінні слова, тоб-то наукою, що вивчає рухи армій та яка є «мистецтвом генерала». Остання, ведення операцій, уявляє лишень частину першої — провадження війни. — «Велика стратегія, каже кап. Лідель Гарт, повинна зважити та розгорнути господарські джерела

й людську натугу з метою підтримання зусиль войовничих первнів. Те саме торкається й моральних джерел, бо підбадьорувати, зміцнити волю до перемоги та загартовувати дух є таксамо важливою справою, як і посідання найконкретніших форм влади... Але це ще не все, бо боєва натуга складає лишень один з первнів великої стратегії. Отже, остання повинна брати під увагу й силу грошових, дипломатичних та торговельних первнів і, нарешті, моральний первень, а вони є не меншими за інші, для ослаблення войовничої волі ворога».

Війна вимагає напруження всієї національної енергії; провід війни «полягає насамперед у підтриманні національної волі на височині небезпеки» (Шарль де Голь); зброєю на війні є не лишень гармата й рушниця, а й підтримання духових сил у воякові; тому, що треба мати, як каже І. Тен, дисципліну серця, яка єдина в стані створити єдність народу — необхідно, щоб політик найтісніше співпрацював з проводом війни, аби можна було іноді припустити, що стратегія є майже нічим, а всім є політика. На політику, в даннім випадкові, треба дивитись ширшими очима, а саме, як на штуку кермування всім життям нації.

Остання світова війна, та й українська визвольна боротьба як не треба краще висунули на світло денне вагу відношення політики до проводу війни. Ген. Е. Людендорф каже наступне: «Політична влада не могла зрозуміти, що вона була покликана прийняти на себе головну роль в проводі війни. Обов'язком її було постачати всі сили нації Вищому Командуванню, щоб перемогти на фронті й вести боротьбу проти духа ворожих народів. Політична влада не зрозуміла, що політика не є штукою отримання того, що можливо отримати, а виключно організацією постачання нації й державі того, чого їм треба... Уряд не визнавав рішучої ваги впливу духа нації на вислід війни та на відносини, які існують між цією мораллю й чеснотами війська. Треба було скермувати її в бік німецького патріотизму, в'одуховити потужною волею... Замість цього, політична влада поринала все глибше й глибше в болоті інтернаціональних, пацифістичних ідей... Політика все більше й більше впливала на ведення війни, доки не паралізувала її цілком, доки не вдарила в спину армії й не обезброїла її...»

На власнім досвіді ми переконалися, до яких наслідків приводить політика півмір та нерішучих акцій, політика пацифістів і соціялістів, котрі дивляться на війну не очима реальности, та котрі в мент, коли ворог у хаті, ще рішають, чи треба з ним битися, або чи треба нам армії, чи міліції. Ще свіжі в пам'яті нашого громадянства тяжкі помилки нашої боротьби за дер-

жавність, хиби, які мусимо завдячувати невмінню зрозуміти істоту війни. Наша визвольна боротьба мусіла ґрунтуватись на засадах демократичних, тоб-то, вся нація, як один чоловік, повинна була зірватись на ворога, але як вона могла спромогтись на це, коли наш уряд був запаморочений пацифістично-гуманітарними забобонами щодо слов'янського та світового братерства, коли він не вмів організувати мас, коли він кермувався засадою менших зусиль, коли він не вів жадної воєнної політики, бо не вмів. Ми мали величезні можливості, але ми не потрапили їх використати. Виглядаючи чужої підтримки, не маючи жадної внутрішньої політики й розуміння ведення війни, ми не могли стати ковалями власного щастя.

В ХХ-му столітті, столітті великанського розросту техніки, яка надає війні своєрідне обличчя, в цьому столітті більше, як коли виринає потреба тісної співпраці проводу в ділянках політичній, військовій та господарській. Німецький ген. фон-Куль каже: «Треба, щоб у великих питаннях проводу війни давалась відчутти єдина воля. З цієї точки погляду перше місце належить державному мужеві, політичному проводові, який повинен чинити враз з воєнним командуванням». Ген. Людендорф мав рацію, що німецькі політики його часу не були в стані підняти до розуміння загального ведення війни та таксамо має рацію, коли каже, що на війні політична влада повинна зберігати перевагу при умові бути урядом війни, урядом, котрий все підпорядковує перемозі, все організує з метою перемоги. Цю засаду практично прикладав Клемансо, коли на кожне запитання депутатів, що він робить, відповідав: «Я воюю». В якій мірі така воля політична спричинилась до перемоги бачимо з останньої Світової Війни. — «Політичний провід, — каже Ж. Бурже, — повинен був приймати безпосередню участь у веденні війни; на його обов'язкові лежало заосмотрення армії воєнним матеріалом, харчами, зброєю, значить: політика первісних річовин, зберігання в досконалому стані комунікаційних ліній, а особливо, завдання підтримки високого рівня воєнної моралі та волі нації». Колись війни були справою самих лишень генералів, сьогодні вони є справою цілого народу, всієї нації, отже, й її політичного проводу. Велитенський зріст техніки й механіки: шляхів, авт, танків, літаків, радіа — змушують усю націю виявляти найжвавіші зусилля в усіх ділянках життя. Отже, на державно-політичному проводі лежить велика відповідальність за майбутнє нації. Й тому ми мусимо відкинути старі, заскорузлі поняття, що роз'єднують політику й провід війни.

Відношення воєнної політики до стратегії є таке

тісне, що важко сказати, чи перша належить виключно до уряду, а друга до Вищого Командування та чи стратегія полягає виключно в постачанні засобів для здійснення проектів воєнної політики.

Як мирний час, так і воєнний вимагають щільного співробітництва всіх членів нації. — «Воєнний час, продовжує Ж. Бурже, — є не лишень періодом звичайного виконання. Придбання союзників, підтримка та побільшення кадрів і матеріялу не повинні заповнювати всю урядову активність. Це є лишень частиною воєнної політики, яка мусить вивчати всі питання, зв'язані з перемогою». Не існує різниці в справі підготовки й виконання між мирним та воєнним часом. В мирний час країна озброюється проти можливого нападу ворога, але ця підготовка лишень тоді матиме вартість, коли прийме на увагу всі умови виконання. Воєнна політика мусить визначатись безперервністю. Підготовка продовжується й тоді, коли переходимо в стадію виконання. Це відчувається особливо в критичні менти збройного конфлікту: в похід виступаємо з накопиченим воєнним матеріялом та морально-вольовими вартостями, але урядова акція повинна дати себе відчутти найбільше в критичну добу, бо в політично-воєнній ділянці існує безліч непередбачених випадків.

Істота війни ускладнилась до такого ступіня, що воєнно-політичний провід повинен більше, ніж коли будь-який виявляти велитенську волю скермування всіх зусиль нації в бік успіху воєнних операцій, які є лишень закінченням біо-політичного процесу розвитку нації. Мусить панувати обопільне довір'я між військом та урядом. З боку першого народиться довір'я до останнього лишень тоді, як він переконається, що всі воєнні питання обгрунтовано на докладному знанні технічних даних. Це довір'я повстане, як уряд буде пройнятий воєнним духом. не войовничою фразою, чи спеціальною містикою, а лишень здатністю розрізняти засоби від мети.

Чи всі первні, що на них спирається війна й які накреслюють її основні напрямні, не є політичної природи та чи не залежать вони цілковито від політичного життя? Таке питання ставить ген. фон-Клявзевіц, натискаючи тим самим на політичний характер війни взагалі та на вплив, який державні політики повинні на неї мати. Чи війна не є продовженням політики іншими засобами, або як, каже ген. фон-Зект, «продовженням політики з втручанням інших засобів»? Війна є не лишень політичним актом, а й важливим політичним орудником, продовженням політичної боротьби, виконанням її іншими засобами. — «Війна є знаряддям політики, — продовжує фон-Клявзевіц, — вона приймає її характер... Ось чому ведення війни

в своїх великих лініях є лишень політикою, яка заступає перо зброєю». Як що фон-Клявзевиц настоює на значінні поєднання політики з проводом війни, він завше має на думці лишень зовнішню політику, продовженням якої є війна та забуває, що існує ще внутрішня політика й економічна, які повинні бути підпорядковані веденню війни. Отже, ми маємо право сказати, що війна є продовженням зовнішньої політики при допомозі інших засобів та що всі галузі політики (внутрішня, економічна, соціальна) повинні обслуговувати війну. Це найкраще бачив залізний канцлер Бісмарк: «Ніякий уряд так не шкодить інтересам країни, як кволий уряд. Він повинен бути передусім твердим та енергійним; він навіть повинен, як що треба, чинити жорстоко. Це потрібне для втримання ситуації держави як у середині, так і на зовні. Уряд, який має тенденцію уникати конфліктів, відмовляється од необхідного бою, негайно уступати вимогам чужих націй, такий уряд наражається на загибель. Він у стані лишень втриматись уступками, з котрих одна тягне другу, доки нічого не лишиться з урядової влади». Бісмарком завше кермувала думка, що внутрішня політика завше мусить підпорядковуватись зовнішній, що німецька нація, її організація й незалежність повинні бути такими, аби німцям дихалося вільно в світі та щоб вони були готові дати відсіч ворогам у кожную хвилину. Кожний громадянин, а особливо політик, повинен собі усвідомити ясно сучасний характер війни. Розвиток та добробут народу не ґрунтуються виключно на праві, а й на силі. — «До мети наближаємось не шляхом промов, засідань, постанов, каже Бісмарк; не треба уникати серйозної боротьби, яку можна закінчити лишень залізом та кров'ю». Внутрішня політика повинна бути скерована цілковито в бік підготовки нації, вона повинна розбудовувати й консолідувати державу, відроджувати національну силу та національний дух. Вона повинна сприяти згуртуванню всіх сил нації, аби громадяне творили спільний, залізний фронт, перейняті любов'ю до Батьківщини, почуттям самопожертви, свідомим обов'язком і потужною волею. А така внутрішня політика можлива тільки тоді, як нею кермуватиме твердий національний уряд, котрий знає, чого хоче. Коли б ми, Українці, в свій час мали такий уряд, тепер наша справа инакше б виглядала, та вірно твердо, що мент нашої побіди наближається й ми мусимо озброїтись усім досвідом минулих поколінь, щоб вийти переможно в нерівній боротьбі.

Україна представляє територію з ясно викресленими етнографічними кордонами. На цій території живе одностайна, однолита українська нація, котру єднають спільні спогади державної та козацької

традиції, пережиті страждання й муки, тотожні натхнення й поривання. Кожен з нас усіма силами мусить змагати до створення своєї Самостійної Держави, щоб нам та нашим нащадкам згодом вільніше жилося. Нещастя карає того, хто не тримається цупко власного ґрунту. — «Розбудовувати своє, те, що визначила природа, триматись міцним у себе в хаті, в слухний мент вирвати частину того, що захопив ворог — ось мета, яку визначає здоровий розум,» каже ген. Кордоньє. Таке й наше гео-політичне завдання..

Наша політика повинна бути перейнята національним ідеалом та відповідати кордонам України; вона мусить бути позитивною, а не уявною, не тією, що пливає в мутних водах усесвітництва та інтернаціоналів. Розумію добре, що в революційну добу людська уява не має меж, а політика не має сталої мети, але коли політика завше буває в порожнечі, маючи на увазі лишень суспільну та метафізичну мету, а не національну, тоді й стратегія починає літати в просторі, нігде не осідаючи, а обидві остаточно залишаються перед «розбитим коритом». Доброю є лишень та політика, котра має на меті велич Батьківщини та добро нації, бо ж тільки вона полегчить завдання війни, вийде побідно з кривавої боротьби.

При здійсненні нашого ідеалу мусить панувати розуміння військової справи політиком, а політики вояком. Військовик вдовольнятиметься своєю функцією тоді, коли політика, без жадного ухилу, виконуватиме свої природні завдання та сприятиме керманичеві в здійсненні його завдань. А з другого боку, політиком «повинна кермувати засада, що голос командування мусить бути вислуханий та вплив його запевнений в усіх важких питаннях воєнної політики», інакше «керманич, котрий береться виконати плян, якого вважає шкідливим і руйнуючим, стає злочинцем; він повинен настоювати на тім, щоб цей плян був змінений, а врешті швидче податись до димісії, ніж бути причиною руйни» (Наполеон).

VIII. МЕТОДИ ВИВЧЕННЯ ВІЙНИ

Приступаючи до вивчення війни в найширшому розумінні цього слова, спочатку треба зупинитись на методах вивчення її. До з'явища війни можна підходити двома шляхами: позитивним, або історичним.

Позитивна метода претендує на науковий підхід до з'явища війни. Вважаючи, що поступ війни виявляється виключно в ділянці зміна щодо зброї та машини, вона вдовольняється самими матеріальними фактами сучасності; її мало цікавлять моральні й психологічні чинники. Грунтом її спостережень є чиста матерія; увагу її притягають питання терену, фортифікацій, зброєння, організації, адміністрації, тощо. А що ми живемо в добу розвитку техніки, коли авіація й самохід займають першорядне місце, вихідною точкою своїх міркувань позитивна школа ставить технічний факт. Стараючись, шляхом раціональної дедукції, дійти до певних висновків, вона сподівається кинути певне світло й на характер майбутньої війни. Дюфур каже про цю методу: «Тому, що вона кермується дійсними явищами, реальностями й можливостями хвилі, її можна назвати позитивною.»

Не дивлячись на певну однобічність цієї методи, вона має в сучасній європейській військовій літературі чимало прихильників. Її можна б поділити на три відміни: англійську, італійську та німецьку.

Англієць змеханізували більшу частину своєї армії, ґрунтуючись на тактичному досвіді минулої війни, що причинилась до відродження панциру, і на засадах активного наступу, дякуючи гусені та бензині, тоб-то, танкові. В зв'язку з цим виникла потреба творити великі моторизовані одиниці, що ставатимуть рішучим чинником у бою. Хто потрапить ними кермувати сміло й спритно, вийде переможцем. Звідси відродилася рухливість під огнем, тоб-то, раптовий, глибокий та швидкий маневр.

Другу відміну позитивної військової доктрини представляє теорія італійського ген. Дуе, що викликала сильне зацікавлення серед військовиків усіх країн. Вона ґрунтується на вивченні сьогоденних можливостей авіації та на засаді, що на суходолі й морі варто займати лишень оборонне становище, а всю міць скерувати в повітря, розторощуючи ворога бомбами. Ця теорія базується на понятті інтегральної війни, бо підчас наскоку вона не робить жадної різниці між воєнними

засобами ворожої країни та її життєвими органами. Вона уявляє з себе цілковите здійснення економії сил.

Третя відміна — німецька доктрина, котрої душею ген. фон-Зект, від технічних чинників вимагає відновлення сухоподольного маневру, і як італійська, передбачає вона могутчу повітрову офензиву. Грунтується здебільшого на засаді співробітництва повітрової фльоти, що повинна бути як найбільш чисельна, професійної армії, кількість котрої сягала б 200.000 вояків та народньої армії необмеженої кількості. Можливості боевої авіації, тактична й технічна перевага, професійний вояк і висока якість воєнної продукції становлять «вірую» цієї доктрини.

Що єднає ці три відміни позитивної методи вивчення війни? Чисто раціоналістичний підхід до з'явища війни. Прихильники її хоч і уявляють війну як боротьбу суспільств і народів, головну увагу звертають лишень на матеріальний бік. Перевага моральних чинників щезає їм з-перед очей. Правда, на них деяка увага звернена, в зв'язку з впливом стрілянини, але цей вплив на душу людини, хоч би й дуже могутній, є лишень одною з діючих у моральній драмі вояка й начальника. Чи ж можна розглядати війну, як низку тверджень (теорем), а вояка як кількість у рівнянні? Чи можна обмежуватись самим геометричним поняттям при вивченні такого складного явища, яким є війна? Чи війна не є пристрасною й дивовижною драмою?

Ген. Карло фон-Клявзевиц мав слушність, коли писав: «Війну не можна вбгати ні в царину штуки, ні науки, а швидче в ділянку суспільного життя. Вона є конфліктом широких інтересів, котрі розрішуються криваво та лишень тим різниться від інших суперечок». На війну треба дивитись, як на вроджений нахил людини; від інших ділянок науки вона відрізняється тим, що вольовий чин спрямовує не проти матеріальних предметів, а проти живих істот, котрі лишень послуговуються матеріальними предметами. Як би вона була чистою наукою та підлягала виключно засадам техніки, вона не витворювала б стільки несподіванок для найкращих спеціалістів.

Найвидатніші сучасні теоретики: ген. Дюфур, ген. сер Моріс, полк. І. Ф. Фулер, кап. Б. Лідель Гарт та інші простують спільною лавою. Ген. Дюфур каже: «Війна є суспільною катастрофою: зрозуміти її минулу форму, або відчутти майбутній характер можна тільки тоді, як розглядатимемо її з суспільної точки погляду». Сер Ф. Моріс пише так: «В своїм найвищій розвиткові, війна є грізним суспільним катаклізмом, котрий порушує кожду ділянку національного життя. Свою мінливу істоту вона завдячує швидче суспільному, ніж в йськовому характерові». Я сказав би більше. Війна є не

лишень суспільним катаклізмом, а й біо-суспільним явищем. На війну треба дивитись, як на вічне й необхідне ствердження інстинкту боротьби, істоту людської натури. Спенсер Вілкінсон влучно підходить до її означення, коли настоює на зв'язках війни з біологією щодо з'ясування істоти бою, з соціологією щодо з'ясування держави та з історичними науками щодо накреслення її поступу.

Хоч і як принадна позитивна метода вивчення війни з своїм чисто геометричним духом, однак, вона не може обійтись без історичної методи, що єдина допоможе дослідити моральну сферу війни. Вважаючи, що війна є біо-суспільним явищем, ми можемо звернутись до вивчення найбільш зразкових походів минулих, щоб тим шляхом добути з них істотні риси та за допомогою порівняння накреслити певні засади, чи правила для майбутнього. Ця метода вживає спостережень для дедуктивної мети. В передмові до своїх «Зasad війни», маршал Фош каже: «Люде, покликані до кермування військом, повинні підготуватись розглядати найрізноманітніші випадки з як найширшого обрію. Тільки розвиваючи їхню міць аналізу й синтезу, тоб-то, здатність найоб'єктивніших висновків з пережитих випадків, узятих з історії, з метою уникнення ріжних ухилів у науці, ми розвинемо в них здатности приймати тверде й вірне рішення. Більше навіть, запевнимо їм певне довір'я в прийманні такого рішення на терені чину».

Але навіщо вивчати війну, коли жадна з них не схожа на попередню?.. — чуємо голоси. Чи прихильники позитивної методи не мають рації? Чи не краще звернутись до безпосереднього досвіду, лишаючи історію на боці?

Кап. Лідель Гарт на це відповідає: «Безпосередній досвід по своїй істоті є надто обмежений, щоб служити солідною основою для теорії та її прикладання». В усякій активній кар'єрі, а особливо в військовій, розмір практичного досвіду та його можливостей є надто обмежений. Медицина, напр., має постійне поле чину, але найбільш завдячує свій поступ технікам, котрі досліджують у лабораторіях, а не практикам. Слушність була по боці залізного канцлера Бісмарка, коли він казав: «Дурні вірять, що їхнім навчителем є власний досвід. Щодо мене, то я волію скористати з досвіду інших».

Як не як, а мусимо звертатись до історичної методи при вивченні війни. Не дивлячись на те, що її спостереження не є безпосередні, (охоплює минулі події за допомогою історичних документів), вона має до своєї розпорядимости найширше й найрізноманітніше поле активності. «Історія є всесвітнім досвідом, тоб-то, досвідом не одної людини, — продовжує кап.

Лідель Гарт, — а нечисленної кількості людей, котрі опинились у різних умовах». Воєнна історія й її практична вартість грають велику роль в формуванні та розвитку розуму військовика. Й тут, як і скрізь, користь її залежатиме від ширини погляду людини, підходу до даного окреслення та напрямку, в який скермує нашу увагу.

Більшість сучасних військових провідників переконана, що історія є дійсним джерелом для вивчення війни та накреслення її засад. Звертаючись до французької військової школи, ми спостережемо, що історія є її вихідною точкою.

Для зрозуміння складного явища війни, вона звертається до історичних фактів, розглядає їх по черзі; придивляється до обставин, в яких ці факти розвивалися, до часу, в який відбулися, до місця, в томи, температури і т.и. Ставить завдання, які дієві особи мали виконати, спостерігає труднощі, котрі мали перебороти й на підставі всього цього матеріалу накреслює певні засади та правила війни. Ген. Бональ каже, що лишень історія виділяє засади, котрі творять кістяк стратегії. Ген. Лянґлюа та маршал Фош за вихідну точку беруть принципи та перевіряють їх крізь світло історії. Ген. де-Модюї стверджує, що тільки історія, часто аналізована, дозволить накреслити синтезу майбутнього. На цей шлях стає й англійський воєнний історик кап. Лідель Гарт та чимало англійських генералів.

Вивчення воєнної історії наводить нас на думку, що моральні чинники відіграють велику роль на війні. Як каже маршал Фош: «Ми бачимо, як впливають моральні цінності, фактори, про які стільки говорилося. В такому випадкові, маємо право брати це під увагу та відводити їм належне місце». Всі військовики признають слушність Наполеонові: «Психологія відноситься до фізики, як три до одного». Зведене до своєї арифметичної вартості, це речення може не мати жадного значіння, бо ніяка психологія не допоможе, коли бракує зброї. Чинник фізичний та чинник психічний є завжди нерозлучні, але цей вираз має свою вартість, бо висловлює думку переваги моральних факторів у рішачий мент: од них завше залежав вислід битви й війни.

Війна є надто складною справою й до неї не можна підходити з апіорними простими формами думання. «Воєнний чин, каже підп. Шарль де Голь, — в більшості має характер випадковості». Ворог уживає засобів, котрих докладність важко облічити, він нам представляється то в одній, то в другій подобі, отже, підчас війни ми безнастанно перебуваємо в новій ситуації.

Характер випадковості ускладнює природу війни, але засад не міняє. Тут виникає цікаве питання, над

котрим варто зупинитись. Власне, чи розум, якого чинністю є схоплювати стале, означене, може охопити рухливе, нестале? Підходимо до питання стику розуму з рухливою дійсністю. На допомогу приходить інстинкт. А. Бергсон вияснив, що для безпосереднього стику з дійсністю треба мати й інтуїцію, відчуття, передчуття. Як що розум постачає нам відірване, теоретичне й загальне знання, то інстинкт нам постачає практичне, особливе, дійсне відчуття. Інстинкт є здатністю, яка єднає нас краще з природою. Великі вожді завше були свідомі ролі та вартости інстинкту. Олександр Великий називав його «своєю надією», Цезар «своїм щастям», а Наполеон «своєю зіркою». «Ми відчуваємо, що жадна категорія нашої думки докладно не пасує до життєвих річей, — каже А. Бергсон. Надаремне ми бгаємо живе в ті, чи інші рямці...» Творчість є можлива тільки дякуючи інстинктові й здатности натхнення. Без останнього не матимемо логічного зв'язку в в и с н о в к а х , але без розуму не буде глибокого перейняття та творчого натхнення. Хоч жадне вивчення, жадні здогади не можуть виявити, чим є ворог, чим буде, що робить та що зробить, однак, розум володіє певною кількістю даних, які нам визначають шлях.

Вивчаючи війну за допомогою історичної методи, розум помагає нам увести певну сталість у ділянку незнаного. Для доброго розуміння з'явищ війни, треба розум об'єднати з добре розвиненим інстинктом. Саме знання засад великої вартости не має. Провідник на війні приймає рішення на полі бою. Він не є в стані знати докладно, що діється в голові ворога. Найчастіше він оточений тим, що зветься таємницею війни. Матиме справу лишень з непередбаченим та несподіваним.

«На війні, — каже маршал Фош, — дія має перевагу над думкою, чин над словом, а виконання над теорією». Все навчання не мало б жадної вартости, як би обмежувалось самою думкою, словом та теорією, не прикладаючись у житті. Ось чому інтуїція та вміння приймати рішення грають велику роль на війні «Vom Wissen zum Koennen ist immer ein Sprung: der Sprung aber ist vom Wissen und nich vom Nichtwissen»...

Вважаючи війну з'явищем біо-соціологічним, мусимо підходити до неї не з чисто позитивною методою, якої ми однак не відхиляємо, а з історичною, котра розглядає війну з ширшої та глибшої точки погляду. Техніка не є єством війни, а в'особленням наших м'язів, засобом. Вона не охоплює всієї істоти боротьби, являючись лишень зовнішньою стороною її. Внутрішній бік, глибший розглядає історія. Історія — найкращий навчитель. Вона нам предкладає ті засади, в яких вічний розум війни.

ІХ. ВОЄННІ ДОКТРИНИ

Для зрозуміння складного явища війни в найрізноманітніших проявах, звертаємось не тільки до позитивних та історичних фактів, а й до вивчення того довкілля, серед якого вони відбулися. Студіюючи те довкілля, не треба додержуватись чисто емпіричної методи, яка визнає лишень науку досвіду як єдине джерело нашого знання, ані не варто додержуватись чистого догматизму, що претендує на досягнення абсолютної правди за поміччю єдиного апріорного висновку, який уґрунтовується тільки на догматах і абстрактних ідеях.

Основи воєнних засад варто шукати серед найзвичайніших фактів природи. Розвиваючись од простіших до складніших, вони мовби тратять свій матеріялістичний одяг і просякають духовістю, иноді наближуючись до абстрактности. Воєнні засади є низкою істин, обґрунтованих на минулому досвіді в різних ділянках воєнної активності впродовж століть. Вони звільняються від обох змінних первнів, які їх творять — часу й довкілля та складають тіло воєнної доктрини, тоб-то, концепції організованої сили й бою, які зводяться до кількох правил чину, що можуть бути напрямними в активному житті. Доктрина повинна полягати в «здоровому розумінні, пристосованому до військових справ та опертому на кількох основних засадах, вислідах досвіду» (Модюі). Це використання досвіду має велике значіння, без нього ідеї лишаються в філософському стані, в стані слова без практичного здійснення, чистого ствердження без живої форми, одним словом, «мертвою річчю війни» (адм. Кастекс).

Труднощі в рішенні воєнних питань полягають в умінні пристосування воєнних засад до даного випадку. Матеріальний бік явищ иноді так міцно опановує нашу розумовість, що ми витворюємо такі комбінації, які здаються нікчемними з точки погляду теорії. А як візьмемо на увагу психічні та моральні чинники, які в науковій галузі не відіграють ніякої ролі, то й стане зрозуміло, яка складна є воєнна ділянка життя. Засади, що їх накреслює доктрина, є лишень звичайними приписами, які признані корисними для досвіду; вони лишають творчій уяві людського духу вільну руку в пристосовуванні їх до даних обставин. Иноді поняття доктрини в нашій уяві викликає призи́рство до неї, але це походить з неправдивого розуміння того, на що

вона претендує. Воєнна доктрина не претендує на якусь чарівну силу кермування військом у полі, вона тільки претендує на побільшення цієї можливості кермування. Та чи великі воєнні керманичі не виховувались на теорії й доктринах? Мовляв адмірал Кастекс: «Теоретичне вивчення воєнної справи творить розумову солідарність, або єдність доктрини».

Без належного попереднього обговорення поточних воєнних питань, навряд чи в наші часи хто потрапить вийти переможцем у бою, коли йому доведеться стати віч-на-віч з реальною силою ворога. Чи не варто скористати з досвіду інших людей, як що висловлені ними засади виправдало само життя? Це життя таке бурхливе й складне, що варто, та й не один раз, придивитись до свого сусіди, чи ворога, як він використовує нове військове знаряддя, або новий спосіб боротьби за своє існування, як він розуміє питання війни та яким шляхом намірюється дійти до перемоги в майбутньому.

Звичайно, кожна держава має свою власну воєнну доктрину, але в кожній з них є спільний дух сучасності, в кожній, чи в кількох з них є спільна риса. Німців, італійців та англійців, напр., єднає ідея біологічної війни й використання всіх засобів для перемоги над ворогом; єднає їхні доктрини як ідея єдиного проводу та волі озброєної нації, так і плекання національної пристрасти в усіх ділянках життя.

Для вироблення погляду на окремі воєнні доктрини, подаю кілька з них у описі найвидатніших представників поодиноких націй: італійську ген. Дуе та ген. Віконті-Праска, німецьку ген. Людендорфа і проф. Е. Банзе та англійську кап. Ліделя Гарта.

ІТАЛІЙСЬКА ВОЄННА ДОКТРИНА

Полк. Вотье, в своїй книзі «Воєнна доктрина ген. Дуе», дуже ясно й приступно викладає італійську воєнну доктрину ген. Дуе, що не так давно помер, лишивши по собі велику пам'ять серед сучасного покоління італійської нації. Ідеями цієї доктрини сьогодні перейняті військові кола Італії, тому варто з ними познайомитися й нашому громадянству, щоб ясніше став перед ним образ майбутньої війни.

Коли ген. Дуе говорить про мету війни, то він має на увазі таку перемогу, яка є остаточною й яка б змусила ворога сісти за стіл та просити миру. А щоб досягти цю мету, треба використати все: політичні, господарські й моральні джерела нації, з одного боку, та силу, з другого. Він обмежується в своїй книзі вивченням самої сили, котра й є єдиним засобом одержати перевагу.

До недавна нації мали одну, або дві категорії сили: армію та флоту, які уявляли два роз'єднаних світи. Нині з'явилася авіація й ці три категорії сили повинні творити одне ціле: с и л у н а ц і ї . Єдності ця сила набере тоді, як нею кермуватиме є д и н а в о л я . Чин складається з великої кількості різних комбінацій. Аби чин зберіг єдність, треба діяння всіх трьох сил об'єднати в функції єдиної мети. Способи для осягнення мети повинні уявляти в'єдностайнене ціле.

Вся нація мусить сприяти меті війни, яка є обороною цілої країни з безліччю її джерел. Нація повинна віддатись велитенській праці над собою, щоб перетворитись у м о б і л і з о в а н у н а ц і ю . Всі частини національної потуги повинні простувати в однім напрямі. Національна економія повинна перебудовуватись на нових засадах. Моральні сили повинні стати крицеві.

Для забезпечення запілля нації й здійснення «проблему гарантій» варто вживати три потуги. На суходолі армія, поступово зміцнена, матиме завданням не дати ворогові зайняти національну територію. Найпильніше треба оберігатись наскоку, тому обов'язком армії є тримати ворога поза кордонами, або на самих кордонах. Те саме завдання має й флот. Для морської нації морські «гарантії» повинні торкатись не лишень оборони портів, а й оборони морських шляхів. Нація може бути заатакована з повітря: треба й цю небезпеку усунути. Значіння повітрової «гарантії» переважає інші: в перший день повітрова небезпека є найбільша, тому треба ворога випередити та заатакувати його першим.

Єство всієї доктрини ген. Дуге полягає, таким чином, у засаді: «ставити опір на поверхні (суходолі й воді) та все зусилля виявляти в повітровій офензиві». Наступ у повітрі скермувати так, щоб негайно опанувати ініціативу й намагатись розчавити всі ворожі повітрові сили. Цим досягається такі наслідки: а) перешкодиться ворогові дезорганізувати оборону, б) позбавиться ворожу армію допомоги повітрових засобів та в) полекшується повітрова атака в середині ворожої країни. Кидаючи повітрову масу в рух, досягаємо терен, якого не сягне гарматний стріл. Фабрики амуніції перестають працювати після перших бомб. Населення таксамо деморалізується.

Таким робом, повітря, якого нічим не можна опанувати так як землю та воду, в ген. Дуге стає вирішальною ділянкою. Перевага в повітрі відіб'ється на боротьбі на поверхні. Ось чому треба наймогутніше розвинути повітрову армію, зняряддя підбиття повітря. Всі повітрові сили повинні бути згуртовані так, щоб створити єдину повітрову армію, якої першою метою буде завоювання ворожого повітрового апарату, а після й атака на поверхні для одержання остаточної перемоги.

На зазначених засадах воєнної доктрини виховується сучасне італійське населення й військо. На старшинський склад звертається найбільшу увагу: виховуються старшини не лишень у знанні суходольної, морської й повітрової

війни, а в знанні всякої війни. З поступом техніки відбувається трансформація розумових і моральних якостей. Висновок такий: переможе нація сильніша духом та нервами і не на самому фронті, але й в запіллі.

З приводу доктрини ген. Дуге маршал Петен пише: «Вихідні точки й методи доктрини вірні... Зрозуміло, що поява цілком нової зброї — авіації — підважує столітні поняття війни.. Існує двоє завдань війни: забезпечуюче, що має метою перешкодити ворожій перемозі, та офензивне, що має метою саму перемогу... Отже, все зусилля в рішачій точці. Ген. Дуге обрав офензиву в повітрі. Бо авіація, будучи офензивною, не надається для оборони. Такі є основи доктрини. Вони підважують дотеперішні вартості...»

Ген. Віконті-Праска вважає, що ми наближаємося до цілковитої, або в і р і ш а л ь н о ї війни. Характерною її рисою стає о ф е н з и в а, яка здійснюється лишень при умові використання засади б е з н а с т а н н о г о напруження в політичній, господарській, закордонній та моральній ділянці, тоб-то, в 1) пристосуванні воєнної підготовки до політичної мети, 2) єдності офензивного маневру з засадою рухливості та 3) пристосуванні дисципліни до тактики.

— «Війна, — каже італійський ген. Віконті-Праска, в своїй праці «*La guerra decisiva*», — осягне найбільш вирішальних наслідків тоді, як підготовка впродовж довоєнного періоду буде підпорядкована меті, визначеній закордонною політикою»; коли її організатор вивчатиме ті причини, які можуть перервати безнастанність зусилля; коли він пристосує воєнне завдання до вимог політики та об'єднуючи тактичну підготовку з моральними й технічними поглядами, прищепить усе це всьому військові.

— «Потрібна активність: політична, тактична й моральна, хоч і відмінної вони сутності, повинні розвинутися й організуватися в довоєнний період, в розрізі доскональної тотожності, аби надбати той максимум натуги, який можна отримати лишень завдяки об'єднанню цих трьох первнів». Тоб-то війна й політика стають двома виявами тієї самої чинності. Великі воєнні успіхи, з політичної точки погляду, є наслідок єдності політичної й воєнної акції. Армія існує для війни, але остання призначена для політики. Між воєнною й політичною владою повинна існувати тотожність поглядів. Підготовка армії вимагає співробітництва всіх розпорядкових первнів держави. Військовий провід повинен об'єктивно вивчати питання закордонної політики. Голі числа статистики не вистарчають для оцінки сили ворога, чи вартості союзника: треба брати на увагу й воєнні якості раси та народу.

Крім того, треба, щоб бій мав вирішальний характер, щоб ним керувала офензивна воля, а для цього найкраще надається піхота. Отже, вона стає головним родом зброї, від

неї залежить тактична й технічна орієнтація бою, особливо в гірській, чи колоніальній війні. Розуміння бою відповідає в ген. Віконті-Праска переконанню, що доки не перейдемо смуги ворожого опору, організованого в глибину, вислід залежить од єдиної піхоти. Отже, начальники повинні мати можливість уживати свою власну артилерію. Та перемога буде доскональною лишень тоді, як вона буде використана цілком, а для цього треба кинути в розпал бою моторизовані дивізії. Авіація таксамо відіграватиме роль, беручи участь у боротьбі. Чим рішучішою буде акція розриву та переслідування, тим важче буде ворогові опам'ятатись. Лишень наступ дає вислід, а його можна використати належно тоді, як існуватиме рівновага між використанням засобів та здійсненням поставленої мети.

Існує ще один важний чинник на війні: людина. Це ж вона рішає про остаточний вислід бою. В ній треба плекати якості характерности та ініціативи, яких рішуче вимагає сучасна війна. У міцного й гордого народу, котрий бореться за свою Батьківщину, ідея військового обов'язку й дух самопожертви є природні.

НІМЕЦЬКА ВОЕННА ДОКТРИНА

В своєму голосному творі «Тотальна війна» ген. Е. Людендорф викладає основи німецької воєнної доктрини.

Війна в своєму біологічному прояві стає в наш час вищим законом. Політика, промисловість, всі потреби народу підпорядковуються завданням війни.

Ще не так давно була війна випадковим явищем, а сьогодні стає вона формою й умовою існування. Суспільне життя щораз більше починає спиратись на воєнних потребах. Людська активність виправдується лишень фактом підготовки до війни, як каже ген. Людендорф. Тотальна, або цілковита війна значить, що все приватне життя суспільства зупиняється з її вибухом, що нація має лишень єдину рацію існування: **в і й н у**. Нова людина повинна думати лишень про війну, вона не може й не мусить думати про щось інше.

Грошова політика й внутрішня мусять пристосуватись до мети тотальної війни. Продуктивна здатність фабрик повинна бути розвинена до краю. Промислова мобілізація не є й не має бути зміною продукції, а глибшим розвитком, розширенням існуючих засобів підчас війни. Організована підготовка приватної промисловости, як й всієї нації до війни є істотною частиною політики озброєння.

Військової сили нації не можна міряти самою армією, озброєнням, розвитком її промисловости та її торговельною інтенсивністю. Бойова натуга країни полягає в самій державі, її населенні, її суспільстві, її науці та техніці, в тих моральних силах, які є вищим виявом єдності й солідарности нації.

Істота сучасної війни, коли межа між бойовою лінією й запіллям зникає, коли весь нарід приймає активну частку у підготовці й веденні боротьби — вимагає від усього змобілізованого громадянства вищих моральних якостей. Сьогодні не можна й уявити собі поділу між нацією й армією, а через те на верховному проводі лежить великанське завдання підтримки моралі серед вояків і робітників на відповідному щаблі.

Мотор глибоко зреволюціонував воєнну штуку, техніку, організацію та провід армії. — «Він не лишень уводить новий первень активності й швидкості в саму операцію. Вже в мирний час він підпорядковує всю країну потребам війни».

Дякуючи моторові, воєнна техніка, бойовий літак, підводний човен і танк вимагають цілковитої реорганізації війська. Зріст рухливості, несподіванка й инш. вносять ґрунтовні зміни в тактичні й стратегічні засади та змушують глибоко міняти принципи ведення війни. Сучасна воєнна думка однозгідна в тому, що в тотальній війні танки й авіація відіграють найбільшу роль. Сучасні військові провідники об'єднують ці нові роди зброї. — «Літаки й танки здатні пройти глибоко в запілля ворога, але успіх їхній буде дійсний, коли за ними йтимуть дуже швидкі сухоподільні частини, цеб-то, на гусені. Сучасна армія повинна мати досить велике моторизоване військо, щоб забезпечити собі операційну базу на ворожій території, оборону національного терену. Країна, таким чином, завжди мусить бути готова до війни, а особливо мати вишколені кадри та військовий апарат...» — каже ген. Мецш.

В тотальній війні танк буде єдиною зброєю, яка здатна змусити змовкнути скоростріл — душу позиційної війни, та нанести смертельний удар у вирішальній точці, але він мусить співпрацювати з піхотою. Деякі прихильники повної механізації війни вважають, що лишень танка можна буде бачити на полі бою. Але в'язати танка з піхотою, що вдсятеро повільніша, це значило б відмовлятися від використання технічного поступу. Треба зробити піхоту рухливішою, тобто моторизувати її. Це ще не значить, що її слід перевозити тільки автами. Її варто посадити на такі вози, які здатні пересуватись на всякому терені. Треба, щоб моторизація й механізація армії йшли вкупі. Тотальна війна використає всі можливості мотора.

Нова німецька воєнна доктрина виложена й в творах проф. Едвальда Банзе.

Німеччина переживає добу глибокого творчого натхнення. Власними зусиллями здобула собі право продовжувати військову традицію й швидко йде наперед шляхом організаційних і наукових надбань. Ростуть катедри воєнної науки. Появляється сила творів з ділянки національної оборони. Твори ці пахнуть новими ідеями, з котрих формується нова німецька воєнна доктрина. Ось чому, праця

Едвальда Банзе, професора Вищої Техничної Школи в Брауншвайзі, заслуговує на те, щоб з нею ознайомитись.

Вона є одною з найвизначніших у Німеччині від часу появи голосного твору Бернгарді: «Vom Kriege der Zukunft» («Про війну в майбутньому»). В багатьох країнах, особливо в Англії, праця проф. Банзе мала значний відгук. Грунтується вона на засадах біологічної війни. Ці ідеї знаходять у Німеччині добрий ґрунт не тільки в урядових колах, але й серед суспільства, котре ними жваво цікавиться. Це перша спроба популяризувати воєнну науку та використати знання для ідеї національної оборони.

Науку про війну автор ділить на дві ділянки: перша — це як би вступ до справжньої воєнної науки, де розглядається найголовніші галузі знання з воєнної точки погляду та групується загальні висновки й засади. Друга — це аналітична воєнна наука, що за допомогою накопиченого знання та теорій вивчає кожну країну світу зокрема й креслить її «військове та наукове обличчя».

Першу ділянку автор опрацьовує в книжці «Wehrwissenschaft» («Воєнна наука»), а другу в книжці «Raum und Volk im Weltkriege» («Т е р и т о р і я й населення в Світову Війну»). Ми зупинимося тільки на першій книжці, тоб-то, на загальній воєнній науці, так зв. новій воєнній доктрині Німеччини, як її викладає проф. Банзе.

Вона складається з двох частин: у першій автор різьбить саму ідею війни, а в другій подає первні воєнної науки.

Сучасна війна не є звичайним походом з військовою музикою та прапорами. Це криваве змагання, боротьба техніки особливо. Це гази й пошесті, танки й летунські наскоки, голод і нужда, підступ і брехня, самовідречення й самопожертва. Тільки загартований народ ставитиме належний опір у такім змаганні. Війна є невідкличною й до неї треба готуватися.

Твір проф. Банзе є першим, що звертається до цілого народу. В школі воєнну науку треба викладати в формі воєних теорій та військових вправ. Всі галузі знання — географія, історія, фізика, хемія та й біологія в'яжуться з наукою про війну, котрої метою є — загартувати молодь фізично, розумово й морально.

Війна, на думку автора, є переходовим щаблем двох епох: вона становить кінець оджившої доби та початок нової. На війну не можна дивитись, як на чинник руйнуючий, бо вона руйнує схиріле й встановляє те, що народжується. Це найважчий іспит вдачі, здатностей та волі. Хоч війна не є метою, а лишень засобом: продовжує політику нації методами насильства «Варто, каже автор, аби всі переконались, що війна не є чимсь надзвичайним, злочинним, чи гріхом проти людства. В біологічній формі боротьби за існування вона є звичайним явищем, котре панує між живими істотами».

Кожна нація має право жити власним життям, боронити це життя й покращувати своє існування. Держава організує захист своїх громадян, за що вимагає їхньої участі в ділі

національної оборони. Моральний чинник відіграє величезну роль. Війна ведеться між народами. Вона стала наукою й використовує всі засоби. Теперішні поняття про війну треба переглянути та об'єднати в одній науці все знання, яке торкається цього явища. «Воєнна наука, каже автор далі, ставить собі метою — обняти розумом усі питання, що торкаються війни, а особливо загартувати волю до національної оборони... Воєнна наука намагається зміцнити характер шляхом витворення одностайної волі до змагання й перемоги, що є істотною умовою політичної незалежності. Будити непохитну віру в високу моральну вартість та глибокий зміст війни. Виплекати в кожній одиниці нахил жертвувати собою для нації та країни».

В другій частині книжки проф. Банзе говорить про первні воєнної науки: територію, населення, господарство, комунікації, техніку, військо, географічну службу та воєнну історію. Точка за точкою, автор розглядає ці засоби війни, не боячись сказати відважно брутальну правду в очі. Наука створила нову зброю: танки, підводні човни, вдосконалила старі й винайшла нові методи. В новітній війні участь беруть старі й молоді, цивільні й військові, хати й фабрики. Сучасне поле бою має інший вигляд. Авіації й газам належить значне місце: вони дають змогу перенести війну в глиб ворожої країни.

На політпку народу великий вплив має природа й географічне положення. Війна завше має метою: або захист власної землі, або надбання нової території. Географічні умови наказують тактику в війні: велика рівнина вимагає інших методів, як гірська країна. На рівнині лишень великі армії можуть мати успіх. В горах вага кількості зменшується. Таксамо й підсоння грає велику роль.

Вартости території надає присутність людини на ній. «Людина використовує землю для провадження війни, а провадить війну, щоб закріпити своє панування над землею». Населення країни треба розглядати з расової й національної точок погляду. Раса й нація майже ніколи не є тотожні. Чим більш мішане населення, тим важче зберігти національну єдність. Народи мають ріжну вдачу: мирну й войовничу. Вартість має тільки остання, котру й треба плекати. Про вислід війни рішає воєнна підготовка й дух. Треба перш за все натхнути молодь. Не можна обмежуватись самими фізичними вправами. Треба плекати характер і мораль. З ранніх літ при звичаювати молодь до чинної відваги та прищеплювати їй думку, що наступ, активність є єдиними засобами людської чинности.

Останній розділ книжки проф. Банзе «Воєнна наука» торкається воєнної історії. Протягом століть одбулися великі зміни в тактиці й стратегії. В XVIII столітті малі армії прийняли тактику густої лави. Французька революція принесла нові зміни. Наполеон потрапив використати нову армію, вживаючи методу акції на внутрішніх лініях: він дробив ворожі сили й бив їх поодинці. Коли настала доба обов'язкової війсь-

кової служби, Мольтке вживав протилежного маневру: акції на зовнішні лінії ворога; Шліфен удосконалив методу Мольтке, а війна 1914 р. зовсім обновила тактику.

Є дві великі методи війни: метода знищення, котра вимагає акції на ворожій землі, щоб нанести ворогові швидкий та рішучий удар: Наполеон, Мольтке, Шліфен, Гінденбург та Людендорф були її прихильниками. Друга метода — це виснаження, втома ворога, затяжна боротьба. Цю останню використала Франція підчас Світової Війни.

АНГЛІЙСЬКА ВОЄННА ДОКТРИНА

В особі кап. Ліделя Гарта, англійська воєнна доктрина має одного з найкращих представників.

Англійський воєнний критик кап. Лідель Гарт дуже добре відомий англійській та французькій публіці своїми видатними працями з царини стратегії й воєнної історії. Останній його твір *The British Way in Warfare* особливо заслуговує на увагу, бо виявляє специфічний англійський погляд на істоту майбутньої війни. Вже в попередніх своїх працях автор твердить, що перевага психологічного чинника над чинником фізичним та більша сталість першого змушує нас прийти до висновку, що вся теорія війни повинна б опертись на дедукціях, виведених з перегляду великої кількості збройних конфліктів, котрі навчають, що «рішучі наслідки воєнної операції були одержані посередньою офензивою». Інакше кажучи, «довгий шлях у стратегії є найкоротшим шляхом».

Скормовувати армію в той бік, з якого очікує її ворог, це значить — консолідувати рівновагу останнього та збільшувати його відпорну силу. Отже, раніш, ніж атакувати ворога, треба його психічно розкласти, а «подібний розклад одержувано посереднім стратегічним зближенням», яке полягає в маневрі на запілля в трохи ширших рямцях, ніж це припускає французький генерал Камон у своїх студіях про Наполеона. В той час, як ген. Камон вивчає логістичні рухи війни — чинники часу, простороні й комунікації, кап. Лідель Гарт зупиняється на її психологічних основах: головною його думкою є ідея продуктивності, як абсолютного правила воєнних операцій, а не ідея систематичних пошуків бою. «Розумування устаює, а історія підтверджує, що безпосереднє зближення є найнебезпечнішим воєнним ризиком», бо воно прямує до битви, яку варто сточити, коли зважені всі шанси успіху. Посередні шляхи давали найкращі результати Англії. Ось чому, на думку автора, треба старатись перемагати при допомозі воєнної стратегії, а не тактики, котра «має на увазі лишень бій». Стратегія має метою роз'єднати, розколоти ворожу армію швидче за домогою впливу на психіку воєнного проводу, ніж війська.

Воєнні засади кап. Лідель Гарт ділить на позитивні й не-

гативні. Що треба чинити? Виявляти зусилля на лініях меншого опору, аби легше досягти бажану ціль. Чого треба уникати? Ударів, котрі можуть бути відбиті ворогом і не відновляти невдалих атак. Одним словом, дезорганізувати та використовувати. Кермуючись цими засадами, Олександр розбив персів, а Сципійон картагенців. «Ця велика стратегія посереднього зближення не лишень породила македонську та римську імперії, а й створила британську імперію. На ній пізніш оперлася доля та імперська могутність Бонапарта. Ще пізніше на цих підвалинах зросла солідна будова З'єднаних Станів. Отже, на думку автора, раніш як силкуватись порушити рівновагу ворога атакою, треба за допомогою руху розірвати цю рівновагу. Бій є чоловою акцією: акція на запілля, або крило дасть не гірший наслідок, дякуючи техніці нового озброєння: панцирників, танків, модерних гармат, котрі вможливають кращу стратегічну несподіванку.

Дехто припускає, що головна думка кап. Ліделя Гарта полягає в стратегії, яко штучі перемоги без битви, але чи ж можна досягти успіху при допомозі єдиного руху, без бою? Ці два чинники—рух, маневр та бій завжди мусять ступати в ногу... Це стане для нас ясніше, як ми розрізнятимемо офензиву від оборони. При обороні безпосередня акція є необхідною, в наступові безпосередня акція (бій) є можливою, як є можливою й стратегічна акція в бік крила, або запілля. Метода кап. Ліделя Гарта може стати реальною лишень у гнучкого і в той же час рішучого вождя. Характер останнього відіграватиме головну роль.

ЛІТЕРАТУРА:

Проф. М. Грушевський. Історія України - Русь.

М. Аркас. Історія України.

Jules Sageret. Philosophie de la guerre et de la paix.

Amiral Castex. *Théories stratégiques.* I-6 t. « Société d'Editions ». Paris. 1929.

Capitaine E. Juganane. *L'Apologie de la guerre dans la philosophie contemporaine.* F. Alcan. Paris. 1933.

Maurice R. Davie. *La guerre dans les sociétés primitives.* Paris. Payot. 1931.

Charles Costes. *La psychologie sociale de la guerre.* Berger-Levrault. 1929.

Charles Costes. *La psychologie du combat.* Berger-Levrault. Paris. 1929.

Capitaine Folliet. *Vouloir.* Labrairie Chapelet. Paris. 1915.

A. Chalmers Mitchell. *Le darvinisme et la guerre.* F. Alcan. Paris. 1916.

Maréchal Foch. *Des principes de la guerre.* 9e édition. Berger-Levrault. Paris. 1931.

- Major-General Sir *F. Maurice*. **British strategy**. London. Constable and Co. 1929.
- General *Carl von Clausewitz*. **Vom Kriege**. H. Schaufuss. Leipzig. 1935.
- Friedrich von Bernhardi*. **Vom Kriege der Zukunft**. Mittler u. Sohn. Berlin. 1920.
- Admiral Sir *Reginald Custance*. **A study of war**. Cunstance and Co. London 1927.
- Col. *J. F. Fuller*. **The reformation of war**. Hutchinson and Co. London. 1923.
- Cap. *Lidell Hart*. **The British way in warfare**. London. Faber Limi.
- Cap. *Lidell Hart*. **The decisive wars of history**.
- General *Visconti-Prasca*. **La guerra decisiva**. Berger-Levrault. Paris. 1935.
- General *Ludendorff*. **Kriegsfuehrung und Politik** Mittler nnd Sohn. Berlin. 1923.
- General *Ludendorff*. **Der totale Krieg**. Ludendorffs Verlag. Muenchen. 1936.
- F. von Freytag-Lorinhoven*. **Politik u. Kriegsfuehrung**. Mittler und Sohn. Berlin. 1918.
- J. M. Bourget*. **Gouvernement et commandement**. Payot. Paris. 1930.
- Charles de Gaule*. **Le fil de l'épée**. Berger-Levrault. Paris. 1932.
- Charles de Gaule*. **Vers l'Armée de metier**. Berger-Levrault. Paris. 1934.
- Général *Serrigny*. **Réflexions sur l'art de la guerre**. Charles-Lavauzelle. Paris. 1921.
- Colonel *Alléhaux*. **La guerre n'est pas une industrie**. Berger-Levrault. Paris. 1925.
- Colonel *Alléhaux*. **Etre prêts**. Berger-Levrault. Paris. 1935.
- Colonel *P. Vauthier*. **La doctrine de guerre du général Douhet**. Berger-Levrault. Paris. 1935.
- Général *René Altmayer*. **Etudes de tactique générale**. Charles-Lavauzelle. Paris. 1936.

ДѢЛВ Бібліотека
АН УРСР

ВИДАННЯ
«МОЛОДОЇ УКРАЇНИ»
ПАРИЖ